

Megyeri Helga

„MŰIPARI ORSZÁGOS DAGUERROTTYP”¹

AZ IPAREGYESÜLET KIÁLLÍTÁSAI AZ 1840-ES ÉVEKBEN

Az 1840-es években új jelenség tűnt fel a magyarországi közéletben: az 1842-ben megalakult Iparegyesület a hazai ipar aktuális állapotát tükröző, fejlődését ösztönző iparműkiállítások rendszeres szervezésébe kezdett. Csupán néhány hónappal az egyesület alapítását követően megnyílt az első, 1843-ban a második, 1846-ban pedig a harmadik kiállítás.

E kiállítások több nézőpontból vizsgálhatók, hiszen illeszkednek a 19. század elején Európa-szerte terjedő kiállítások sorába; tekinthetők a korabeli gazdasági, iparpolitikai koncepciók eredményének s a reformkori egyleti tevékenység egyik megnyilvánulásának is. A hazai kiállítási gyakorlat kezdeményeiként mindenképp fontosak: hatásukra – esetenként mintájukat követve és az Iparegyesület segítségét kérve – már az 1840-es években vidéki kiállítások szerveződtek. A század második felére még inkább elterjedtek a kisebb-nagyobb kiállítások, amelyben ugyancsak – s talán még nagyobb – szerepet játszottak a külföldi példák és az ismétlődő világkiállítások, valamint azok tapasztalatai.

Az első iparműkiállításokat, s különösen a legelső többet is ismertették hosszabban-rövidebben. A 19. század második felében és a századfordulót követően

---

¹ Az idézet egy felhívásban szerepelt a második iparműkiállítás kapcsán, amelyet az Iparegyesület a hazai ipar tükörképének szánt. Pesti Hirlap, 1843. máj. 25. 347.

beszámolt róluk Ráth Károly és Gelléri Mór, két egyesületi tisztviselő.² Az egyesület születésének 100. évfordulójára Tonelli Sándor írt könyvet, amelyben az első kiállítást a reformkor színfoltjaként, kuriózumként festette le.³ Két évtizeddel később Nyárády Gábor nagy forrásanyag felhasználásával ugyancsak az első kiállítást mutatta be.⁴ Az említett szerzők általában elfogódva nyilatkoztak az egyesület és kiváltképp Kossuth Lajos munkájáról, a kiállítások sikerét és hasznát nem vonták kétségbe. Kiemelkedő mindezek közül Nyárády Gábor munkája, amely igen sok hasznos részlettel gazdagítja az első kiállításra vonatkozó ismereteinket. Ugyanakkor ezek az írások sajnos a hivatkozást mellőzve idézik a kiállításhoz kötődő dokumentumokat. A kiállításokat méltatják, a kiállítási elvek és módszerek alakulását viszont csak mellékesen említik.

Jelen tanulmányban a kiállítási gyakorlat 1840-es években végbement fejlődéséről szeretnék képet adni. A három kiállítás szervezésének és megvalósításának körülményeit, részleteit igyekszem nyomon követni az Iparegyesület levéltári anyagai, a korabeli sajtó és a kiállítási kiadványok segítségével. Nehézséget okoz, hogy képi, tárgyi források nélkül a tárlatokról csak igen töredékes képet kaphatunk.⁵ A kiállításhoz vonatkozóan azok három szereplője – a szervező, a

---

² *Ráth Károly*: A magyar iparkiállítások multban és jövőben. A Budapesten rendezendő országos kiállítás tervezetével. Bp. 1881.; *Gelléri Mór*: A kiállítások története, fejlődése és jövőbeli rendszerezése. Bp. 1885.; *Gelléri Mór*: Ötven év a magyar ipar történetéből 1842–1892. Az Orsz. Iparegyesület félszázados működése. Bp. 1892.; *Gelléri Mór*: Hetven év a magyar ipar történetéből. Az Országos Iparegyesület működése 1842–1912. Bp. 1912.; Ráth Károly nem azonos Budapest első főpolgármestereként ismert Ráth Károllyal. Lásd Új Magyar Életrajzi Lexikon I–VI. Főszerk. Markó László. Bp. 2004. V. 624–625; Ráth 1872 és 1882 között tíz esztendőn át működött az Iparegyesület alelnökéül. Gelléri Mór 1880 és 1897 között az Iparegyesület titkári, majd 1898-tól az igazgatói posztját töltötte be. *Gelléri M.*: Hetven év i. m. 921–922.

³ *Tonelli Sándor*: Száz év előtt 1842. Az Országos Iparegyesület alapításának esztendeje. Bp. 1942.

⁴ *Nyárády Gábor*: Az első magyar iparműkiállítás. Bp. 1962.

⁵ A kiállítások tárgyjegyzékei és az egyes iparágak korabeli alkotóiról és termékeikről fennmaradt információk, múzeumi emlékek és egyéb források összevetése által érdekes és tanulságos kutatások végezhetők el. Ennek példája Molnár László a reformkori iparművészeti törekvésekkel foglalkozó munkájának az iparműkiállításokat tárgyaló fejezete, amely a kiállítások iparművészeti vonatkozásait vizsgálja egybevetve a reformkori művészeti törekvésekkel, a korabeli társadalmi igényekkel, az egyes

kiállító és a látogató – közül főként az első, a szervezői részről állnak rendelkezésre részletesebb források. Utóbbiak, vagyis az iparosok és a közönség kiállításokhoz való viszonyára, a kiállítások megítélésére főként a kiállítás számszerű eredményeiből következtethetünk.

Az iparfejlesztés szükségességének felismerése és az Iparegyesület megalapítása

Magyarország gazdasági lemaradásának orvoslása a reformkori törekvések legfontosabbjai közé tartozott. Az Iparegyesület 1842-ben, a hazai ipar fejlesztésének céljával jött létre. A magyarországi iparosítás azonban nem illeszkedett bele a már kialakult birodalom belüli munkamegosztásba.⁶

A Habsburg Birodalom különféle adottságokkal rendelkező országrészei ugyanis jól kiegészítették egymást, a birodalmi gazdaságpolitika számára kézenfekvő volt ennek kiaknázása. Így lett Magyarország az örökös tartományok nyersanyagszállítója és azok iparának felvevőpiaca. A birodalom számára legkedvezőbb a fogyasztás belföldi termékekkel történő fedezése, valamint a késztermékek hasznot hozó kivitele volt. Mindennek megvalósítását elősegítette a birodalmi kormányzat vámpolitikája, a – magyar félre nézve ugyanakkor sérelmes – kettős vámrendszer működtetése. A belső vámvonal 5 és 20 % közti vámértékekkel szabályozta a kereskedelmet. Alacsony áron tette elérhetővé a magyar nyersanyagokat az örökös tartományok számára, míg a magyar ipartermékek exportját magasabb vámokkal gátolta. A külföldi iparcikkeket magas vámok tartották távol, hogy a

---

iparosokra vonatkozó ismeretekkel és fennmaradt munkáikkal. *Molnár László*: Iparművészeti törekvések a reformkori Magyarországon. Bp. 1976.

⁶ A korabeli gazdasági helyzetről bővebben lásd: *Andics Erzsébet*: Metternich és Magyarország. Bp. 1975.; *Szabad György*: Kossuth politikai pályája. Bp. 1977.; *Varga János*: Helyét kereső Magyarország. Bp. 1982.; *Szabad György*: Kossuth irányadása. Bp. 2002.; *Kaposi Zoltán*: Magyarország gazdaságtörténete. 1700–2000. Bp.–Pécs. 2002.

birodalmon belüli piacot az örökös tartományok ipara monopolizálhassa.⁷ Az 1830-as évekre az örökös tartományok gazdasága jelentős fejlődésen ment keresztül: lezajlott a gyáriparra történő áttérés, nőtt az ipari termelés, a kereskedelem fellendült. Ezzel párhuzamosan egyre növekedett a kereslet a birodalom területén a magyar agrártermékek iránt, ami kedvezett a magyar mezőgazdaság exportjának. Összességében viszont az iparcikket szállító fél számára jelentett előnyt ez a felállás, amely egy lassú, folyamatos tőkeelszívással járt együtt és konzerválta a gazdasági szerkezetet, azaz a magyar ipar hiányát.⁸

Fényes Elek *Magyarország statistikája* című, 1842-ben megjelent munkájában kifejtette: azáltal, hogy a rendelkezésre álló nyersanyagot nem a magyar ipar dolgozta fel, de késztermék formájában, már többszörös áron vásárolta vissza a hazai közönség, a feldolgozásból származó haszon végül mind az örökös tartományokat gazdagította.⁹ Így nem véletlen, hogy az ország elmaradottságából és szegénységéből a legfőbb kiutat számosan az ipar fejlesztésében látták, hiszen az megsokszorozhatta volna a nyeresztermények értékét. Fényes Elek szerint az ipar éppoly fontos ága a gazdaságnak, mint a földművelés vagy a bányászat, hiszen az ipar nélkül ezek termékei hasznavehetetlenek lennének, az ipar által viszont gazdagságot szerezhetnek. Azaz: „semminemű országban, melly boldog 's független óhajt lenni, 'a műiparnak hiányzani nem lehet, nem szabad. [...] Csupán földművelői ország mindig szegény, gyenge és függő maradand”.¹⁰

Így vélekedett Kossuth Lajos is, aki nagy figyelmet fordított a magyarországi iparfejlesztésre. Gazdaságpolitikája alakulásában nyomon követhető, hogy az angol liberális közgazdaságtan elvei, a szabad kereskedelem és verseny megteremtésének

---

⁷ Andics E.: Metternich i. m. 131–132.; Szabad Gy.: Kossuth politikai pályája i. m. 86.; Varga J.: Helyét kereső Magyarországi. m. 9–10.; Szabad Gy.: Kossuth irányadása i. m. 73–74.; Kaposi Z.: Magyarország gazdaságtörténete i. m. 50–55.

⁸ Kaposi Z.: Magyarország gazdaságtörténete i. m. 55.

⁹ Fényes Elek: Magyarország statistikája I–II. Pest. 1842. I. 205–206., 267–268.

¹⁰ Fényes E.: Magyarország statistikája i. m. I. 204.

célja mellett a német Friedrich List hatására megjelent a vámvédelem szükségessége is. Míg a reformpárti politikusok korábban az előnytelen közbülső vámhatár felszámolására törekedtek, később mégis védvámmal kívánták volna segíteni, „felnevelni” a magyar ipart, míg az annyira megerősödik, hogy aztán termékei megállják helyüket a szabad piacon. Ennek hiányában a magyar ipar kibontakozása lehetetlennek tűnt, az országra továbbra is az agrárszerep várt.¹¹

Ezt szánta Magyarországnak az Udvari Kamara élére került Carl Friedrich Kübeck is, aki a Habsburg Birodalom nagyhatalmi státuszának fenntartása érdekében az 1840-es évek elején új gazdaságpolitikai koncepciót alakított ki. A belső vámvonal megszüntetése, az úgynevezett vámunió létrehozása olcsóbb kereskedelmet, növekvő áruforgalmat, ugyanakkor a magyarországi lehetőségek még teljesebb kiaknázását szolgálta volna. Memoranduma megvalósítását 1841 végén későbbre halasztották.¹²

A kedvezőtlen vámrendszer és szereposztás mellett a magyar ipar kibontakozását, a kereskedelem fellendülését eleve hátráltatták az elmaradott viszonyok is: többek között a tehetős vállalkozók, a hitelintézetek, a korszerű iparoktatás, a képzett munkaerő és az infrastruktúra hiánya, valamint a céhek megléte. A magyar liberális reformellenzék szemében az ország gazdaságilag függő helyzete összekapcsolódott a politikai önállóság veszélyeztetettségének gondolatával is.¹³ Miután a törvényhozás útján nem ígérkezett gyors siker a fennálló helyzet megváltoztatására, a reformok hívei társadalmi úton, egyesületekbe szerveződve igyekeztek tenni céljaikért. Így született meg egyebek közt az Iparegyesület, a Magyar Kereskedelmi Társaság, a Gyáralapító Társaság vagy a Védegylet, amelynek tagjai egy

---

¹¹ *Andics E.*: Metternich i. m. 149–150.; *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 90–92.; *Szabad Gy.*: Kossuth irányadása i. m. 75–78.; *Kaposi Z.*: Magyarország gazdaságtörténete i. m. 153–157.

¹² *Andics E.*: Metternich i. m. 133–140., 151–156.; *Varga J.*: Helyét kereső Magyarország i. m. 11–15.; *Kaposi Z.*: Magyarország gazdaságtörténete i. m. 157–158.

¹³ *Andics E.*: Metternich i. m. 143., 146.

előnyösebb közbülső vámhatárt pótolva a küszöbökön védték a magyar ipart.¹⁴ Mindeközben találkoztak, közeledtek egymáshoz a különböző társadalmi rétegek, s ezek képviselőinek igényei, törekvései, egyszersmind csiszolódtak a politikai, gazdaságpolitikai koncepcióik is.

Kossuth Lajos már börtönévei alatt tervezni kezdte egy iparegyesület létrehozását angol mintára, amely oktatással, lapkiadással, szerszámgyűjteménnyel és kiállításokkal segítette volna a hazai ipar haladását.¹⁵ Szabadulása után ötletével felkereste gróf Széchenyi Istvánt, aki azonban visszautasította a felkérést, hogy az ügy élére álljon.¹⁶ Nem sokkal ez után, 1841 januárjában a *Pesti Hírlapban* Almási Balogh Páltól jelent meg egy *Felszólítás egy hasznos ismereteket terjesztő társaság ügyében*.¹⁷ A felvetés pártfogói február elején összegyűltek a Nemzeti Kaszinóban, s a közép- és alsó osztályok felemelését, oktatását célzó részvénytársaság létrehozását határozták el.¹⁸ A következő találkozón Balogh Pál tervétől kissé eltérve a „közép, műipart és mesterségeket üző osztályt” jelölték meg célcsoportként.¹⁹ Hosszas előkészítő munka – tagok toborzása és anyagi hozzájárulásuk megszerzése – után az Iparegyesület

¹⁴ Andics E.: Metternich i. m. 148–154.; *Szabad Gy.*: Kossuth politikai pályája i. m. 92–95.; *Szabad Gy.*: Kossuth irányadása i. m. 53–55.

¹⁵ Veliky János: Az ipartámogató Kossuth. Századok 128. (1994: 5. sz.) 819.

¹⁶ Gelléri M.: Hetven év i. m. 10.; Erre utal a *Pesti Hírlap* a *Honderü* szerkesztőjével, Petrichevich Horváth Lázárral folytatott vitája során. Eszerint Széchenyi felkérést kapott az egyesület létrehozására, de visszautasította azt. *Pesti Hírlap*, 1843. szept. 14. 626.

¹⁷ *Pesti Hírlap*, 1841. jan. 6. 14–15. Almási Balogh Pál az ügyet pártfogásba venni szándékozó résztvevők és ajánlók neveit Heckenast Gusztávhoz várta a Váci utca 39. szám alá.

¹⁸ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) P 1073 Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, Egyesületek, Iparegyesületek Levéltára, Országos Iparegyesület (a továbbiakban P 1073) 1/a tétel Közgyűlési jegyzőkönyvek (1841–1843) (a továbbiakban 1/a) 1. k., 12–13. Első (köz)gyűlés, 1841. febr. A találkozó résztvevői Ágoston József, Almásy Pál, Antal Mihály, Balogh Pál, Benyovszky Péter, Császár Ferenc, Eckstein Ferenc, báró Eötvös József, báró Eötvös Dénes, Kossuth Lajos, Kolosváry József, Luka Sándor, Lukács Móric, Rosty Albert, gróf Serényi, Schedel Ferenc, Trefort Ágoston, Ujváry Pál, Simon Florent, gróf Ráday Gedeon, Zsivora József és Vajda Péter voltak.

¹⁹ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 13–14. Második választmányi ülés, 1841. febr. 9.; Lehetséges, hogy a döntésben szerepet játszott a mezőgazdaság fejlesztésére létrejött Magyar Gazdasági Egyesület megléte is, így az összefogás másik, még támogatandó célcsoportot választott. *Tóth Árpád*: Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban. Bp. 2005. 200–201.

hivatalosan végül a 1842. június 4–5-i közgyűlésen alakult meg.²⁰ Elnöke gróf Batthyány Lajos, választmányi igazgatója Luka Sándor, aligazgatója pedig Kossuth Lajos lett.²¹ Az egyesületi tagok között nagy számban találunk ellenzéki politikusokat, néhány konzervatív politikust, de más egyesületekhez képest viszonylag magas, 28% volt a pesti polgárok – iparosok és kereskedők – aránya.²²

Az egyesület célja – munkálati terve és alapszabályai szerint – az ipar, valamint „kézművek” haladásának előmozdítására „hasznos ismereteket terjeszteni a nép minden osztályaiban, mellyeknek nincs módjuk ismeretvágyukat egy vagy másképp kielégíteni; különösen czélja pedig a müiparos néposztályt ismeretekben részesíteni. Hittudmány és politca kizárva.”²³

E célok elérésének eszközeiként ismeretterjesztő munkák és folyóirat kiadását, iparműkiállítások évenkénti – a pesti vásárokkal egy időben történő – rendezését, szerszám- és gépmintagyűjtemény összeállítását, valamint iparosok számára tartandó képzések indítását jelölték meg.²⁴

---

²⁰ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 52–62. Negyedik közgyűlés, 1842. jún. 4–5. E gyűlésen választották meg az egyesület tisztikarát és igazgató választmányát.; 1841. szeptember 4-kén, a második közgyűlésen az egyesület már alakultnak nyilvánította magát, döntött az Iparegyesület név mellett, de még nem határoztak róla, hogy mikor lássanak munkához, és munkálati terv elkészítését vették tervbe. MNL OL P 1073 1/a 1. k., 25–26. Második közgyűlés, 1841. szept. 4.; Az elkészült munkálati tervet és alapszabályokat végül az 1841. november 13–14-i közgyűlésen olvasták fel és fogadták el. MNL OL P 1073 1/a 1. k., 28–49. Harmadik közgyűlés, 1841. november 13–14.

²¹ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 54. Negyedik közgyűlés, 1842. jún. 4–5.; MNL OL P 1073 1. k., 63. Választmányi ülés, 1842. jún. 6.

²² *Tóth Árpád*: Önszervező polgárok i. m. 203. A szerző a következő munkára hivatkozik: *Poros András*: A pesti iparos- és kiskereskedő polgárság részvétele az ellenzéki irányítású szervezetekben az 1840-es években. In: *Nyolc tanulmány a XIX. századi magyar történet köréből*. Szerk. Gerő András. Bp. 1978.; Az egyesület tagjai voltak – csupán néhány nevet kiragadva – báró Eötvös József, Fáy András, Fényes Elek, Henszlmann Imre, Irinyi János, Kubinyi Ágoston, Nyáry Pál, Pulszky Ferenc, gróf Ráday Gedeon, Rottenbiller Lipót, Szentkirályi Móric, gróf Teleki László, Trefort Ágoston, Vajda Péter, báró Vay Miklós, gróf Zichy Ödön. A polgárság köréből igen gyakran szerepel az egyesület iratai közt például Kajdán Miklós gombkötő, Kanicz Emánuel, Weisz Bernát és Nagy József kereskedők neve. Az egyesület tagjainak névsorát lásd *Az Iparegyesület résztvevőinek névsora 1841–1846*. Pest. 1846.

²³ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 36. Harmadik közgyűlés (Az iparegyesület szabályai), 1841. nov. 13–14.

²⁴ (Munkálati terv) Uo. 28–34.

Mindezek közt talán a legsürgetőbbnek a kiállítás megrendezését találták, hiszen ez egyrészt látványos életjele, bemutatkozása lehetett az egyesületnek, másrészt pedig az egyesületi munka kezdetekor sűrű volt mihamarabb megismerni az ipar aktuális állapotát. A továbbiakra nézve az Iparegyesület a kiállítások által kívánta

„a) eleven képét adni a honi műipar tökélyeinek s hiányainak; b) időszakonkénti előfordulásokkal az emelkedést vagy süllyedést szembetűnővé tenni; c) az iparúzókat s azoknak készítményeit a kereskedőséggel s általában a közönséggel közelebbről megismertetni s ekkép a jobb készítmények kelendőségét előmozdítani; d) az iparúzók között nem kevésbé dicséretes, mint hasznos versenyzést ébreszteni, e) a jelesebb technikus készítményeket kitüntetésben s – erőhöz képest – jutalmakban is részesíttetni.”²⁵

Így már az 1842. június 4–5-i alakuló közgyűlés határozott az első kiállítás augusztusi, pesti vásár tartama alatt történő megrendezéséről, és gondoskodott a legfeljebb 500 forintos pénzügyi keretről.²⁶ Az Iparegyesület tevékenységének tehát kezdetektől része volt a kiállítások szervezése. Az egyesület művelt és mind hazai, mind külföldi hírek, események terén tájékozott, a hazai lemaradás ellen dolgozó tagjai számára egyértelmű lehetett ez a forma.²⁷ Ezt igazolja, hogy más hazai egyesület is alkalmazta: a Gazdasági Egyesület elődje, az 1830-ban alapított Állattenyésztő

---

²⁵ (Munkálati terv) Uo. 32.; A teendőkben meghatározott sorrendben az iparműkiállítás első helyen szerepelt az ismeretterjesztő munkák kiadása mellett. MNL OL P 1073 1/a 1. k., 50. Választmányi ülés, 1842. jan. 1.

²⁶ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 53. Negyedik közgyűlés, 1842. jún. 4–5.

²⁷ Már az 1841. novemberi harmadik közgyűlésen felolvasott munkálati tervben és alapszabályokban megjelent a kiállítások gondolata, tehát lényegében kezdetektől összekapcsolódott az egyesület működésével. Lásd MNL OL P 1073 1/a 1. k., 28–49. Harmadik közgyűlés, 1841. november 13–14.

Társaság rendszeresen szervezett lókiállításokat, „állatmutatásokat” vásárral egybekötve.²⁸

A külföldi előzményeket illetően az Iparegyesület lapja, a *Hetilap* első száma az 1798-as párizsi kiállítást ismertette az első iparkiállításaként.²⁹ Gelléri Mór későbbi munkájában a párizsi mellett az 1756-os londoni és az 1791-es prágai kiállításokat említette az elsők között.³⁰ A tárlatok az 1800-as években, különösen a napóleoni háborúk lezárulta után egyre sűrűbben követték egymást Európa-szerte. A reformkori iparművészet alakulását a kiállítások tükrében is vizsgáló Molnár László a 19. század első feléből 131 iparműkiállításra vonatkozóan talált adatot. Ezek közül csak néhány példát kiragadva is kitűnik a kiállítási műfaj töretlen népszerűsége. Az 1840-es évekig számos kiállítást rendeztek többek közt Párizsban (1798, 1801, 1802, 1806, 1819, 1827, 1834, 1839, 1844, 1846, 1849), Berlinben (1804, 1822, 1827, 1844), Drezdában (1824, 1829, 1831, 1837, 1840, 1845), Münchenben (1818, 1819, 1821, 1822, 1823, 1827, 1830, 1833, 1834, 1835), Lipcsében (1832, 1835, 1840, 1841, 1844) Prágában (1791, 1829, 1831, 1836, 1848), Bécsben (1835, 1839, 1845). Ezeket a legtöbb esetben hasonló iparfejlesztő egyesületek szervezték, de állami kezdeményezéssel és támogatással is találkozunk, így például az 1845-ös bécsi, öszbirodalmi körű kiállítás esetében.³¹

Az első iparműkiállítás, 1842

Az egyesületnek tehát sürgető feladata volt a kiállítási kedv, a kiállítás iránti érdeklődés felkeltése a magyarországi iparosok körében. Az érintettek egy része

---

²⁸ Galgóczy Károly: Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület. In: Gazdasági egyesületek monográfiái. Az 1896-ikévi Ezredéves Országos Kiállítás alkalmából. Bp. 1896. 49–50.

²⁹ *Hetilap*, 1845. ápr. 1. 15.

³⁰ Gelléri M.: A kiállítások története i. m. 26–29.

³¹ Molnár L.: Iparművészeti törekvések i. m. 25., 38.

egyébként ugyancsak tájékozott lehetett valamilyen mértékben a külföldi kiállítások terén.³² Gondoskodni kellett többek között a részvételi feltételek meghatározásáról, a hirdetésről, a helyszínről, annak berendezéséről, a szükséges személyzetről, a bíráló módjáról és szabályzatáról, az alkalmas bírálókról, a jutalmak elkészíttetéséről és azok kiosztásáról. A legnagyobb nehézséget a rendelkezésre álló idő – alig három hónap – rövideje jelentette.

A kiállítás rendezését elhatározó közgyűlést követően egy alválasztmányt bíztak meg a szervezéssel, amelynek elnöke Kossuth Lajos, tagjai pedig a nyomdász Landerer Lajos, a különféle gépészeti találmányokkal jelentkező Dr. Gall Lajos, a politikus, utóbb múzeumigazgató, Pulszky Ferenc és az orvos, majd művészettörténész, építész és régész Henszlmann Imre voltak.³³ A kiállítás ügyeinek alakulásáról a következő hetek alválasztmányi és választmányi üléseinek jegyzőkönyvei, valamint Landerer Kossuth által szerkesztett lapja, a *Pesti Hirlap* tájékoztatnak.

Június 9-én egy alválasztmányi ülésen elhangzott, hogy a helyszín megoldására Emmerling urat kellene sürgetni, hogy engedje át a Redoute helyiségeit. Ugyanez az ülés felhatalmazta Landerer Lajost, hogy 30 pengő forint költségen segédet fogadhasson fel, s a kiállítás őrzésére gondoskodjon a szükséges „felvigyázókról”. Az arany, ezüst és bronz fokozatú érdempénzek kapcsán pedig felmerült, hogy a mintát bizonyos Böhmmel készíttetnék el Bécsben.³⁴ A Redoute termeit Emmerling végül ingyenesen engedte át az egyesület számára.³⁵

A *Pesti Hirlap* június 9-i vezércikke a közönség figyelmébe ajánlotta a közelgő iparműkiállítást, de részletekkel még nem szolgált.³⁶ A felszólítás csak június 16-án

---

³² A megelőző években Bécs két iparkiállítást is rendezett. 1835-ben 8, 1839-ben 14 magyar kiállító szerepelt ezeken. *Ráth K.*: A magyar iparkiállítások i. m. 7.

³³ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 63. Választmányi ülés, 1842. jún. 6.

³⁴ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 64–65. Alválasztmányi ülés, 1842. jún. 9.

³⁵ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 68. Választmányi ülés, 1842. aug. 10.

³⁶ *Pesti Hirlap*, 1842. jún. 9. 407.

jelent meg, június 6-i dátummal ellátva. Ebben foglalták össze a szervezők a szükséges tudnivalókat és részvételi feltételeket. Magyarország, a kapcsolt tartományok és Erdély kézműveseit, mesterembereit, gyárosait, iparúzóit hívták fel – akár hazai, akár külföldi nyersanyagból készített – munkáik beküldésére. A kiemelkedő készítmények alkotói számára érmeikkel és úgynevezett „dicsérő elismeréssel” történő jutalmazást helyeztek kilátásba. A kiállítás megnyitását az augusztusi vásár előzetére, zárását szeptember 10-re tűzték ki. A tárgyakat július 15. és augusztus 10. közt kérték Landerer Lajoshoz eljuttatni. A nagyobb és nehezebb tárgyak beküldése ügyében előzetes egyeztetést javasoltak. A késve beküldők már csak a fennmaradó helyekre tarthattak igényt, a nyomtatott tárgyjegyzékből pedig kimaradtak. A beküldő cím- és árjegyzéket is csatolhatott a terméke mellé. A kiállítóknak a beküldött tárgyak után adott „nyugtatvány”, azaz igazoló dokumentum által szabad bejárást ígértek a kiállítótermekbe. A kiállítás adta kép teljességének megőrzése érdekében a tárgyakat semmiképp nem lehetett elvinni a zárás előtt, így az időközben eladottakat is csak utóbb vehették át a vevők. A felszólítás ugyanakkor arra is figyelmeztette a tulajdonosokat, hogy – a „nyugtatványok” bemutatása mellett – a zárástól számított nyolc napon belül mindenképp le kell bonyolítaniuk az elszállítást. Ennek elmulasztása esetén a hátramaradt tárgyakat a szervezők egy bizományos kereskedőnek tervezték átadni.³⁷

Az Iparegyesület tehát megtette az első lépéseket a kiállítás felé, azonban az idő rövideje és a csekély érdeklődés miatt többen kudarcotlaltartottak. A felszólítás közzététele után egy hónappal, az 1842. július 14-én tartott választmányi ülésen szóba került a tárlat elhalasztása. A közgyűlés által elhatározott kiállítást azonban csak újabb közgyűlés mondhatta volna le.³⁸ Így az előkészületek folytatódtak, a szervezők pedig a korábban közölt feltételek módosításával igyekeztek bizalmat kelteni a lehetséges

---

³⁷ Pesti Hirlap, 1842. jún. 16. 426.

³⁸ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 66. Választmányi ülés, 1842. júl. 14.

érintettekben. Július 31-én a *Pesti Hirlap* tudatta, hogy az augusztus 10-i határidő helyett egészen a vásár előhetőig várják a tárgyakat. A cikk szabadkozott a kiállítás dátuma miatt, mondván, hogy a tárlattal egy újabb évet várni haszontalanság lett volna, későbbi, novemberi rendezését pedig a kedvezőtlen időjárás miatt nem tartották célszerűnek. Az idő rövidsége ellenére azt kérték, hogy csupán emiatt senki ne mondjon le a részvételről, ugyanis nem feltétlen csak műremekeket várnak, hanem a műipar hétköznapi állapotának megismerése is fontos kitűzött cél. A sikert illetően mindenesetre valószínűleg a rendezőknek is voltak kétségeik, ezért kifejezték a reményüket, hogy a közönség „nem tápláland túlfeszített igényt, nem jövőd mértéktelen várakozással a szemléletre”.³⁹

A kiállítás megnyitásáról a *Pesti Hirlap* augusztus 25-i száma tájékoztatta a közönséget. A tárlat a Redoute melléktermeiben naponta reggel kilenc és egy, délután pedig három és hat óra között várta a látogatókat, hétköznaponként tíz, vasárnap – hogy a szegényebb rétegeknek is lehetősége legyen megtekinteni – négy krajcáros belépő megváltása mellett. Az épület földszintjén került berendezésre a gépterem, míg a további kiállítási termek az emeleten voltak. Az épületben egy kiállítási írnokszobát is berendeztek, ahol az egyesületi tagok vehették át jegyüket. A cikk azt írta, hogy a kiállításra szánt tárgyakat továbbra is elfogadják, listájukat pedig utólag kinyomtatják, vagyis a feltételeken még ekkor is módosítottak. A kiállított tárgyak lajstromát a pénztárnál árusították tíz krajcárért.⁴⁰ E jegyzék egyébként nem követett szakcsoportok szerinti rendszert, vélhetően a beküldés sorrendjében tartalmazta a kiállítók s beküldött tárgyaik listáját. Szerepelt a beküldő foglalkozása és – esetenként pontos címmel – működésének helye.⁴¹

---

³⁹ *Pesti Hirlap*, 1842. júl. 31. 538.

⁴⁰ *Pesti Hirlap*, 1842. aug. 25. 602.

⁴¹ Jegyzék az első magyar iparegyesületi kiállításra beküldött tárgyakról. Augusztus 25-dikén 1842. Landerer és Heckenast. Pest. 1842.

1842 szeptemberében a *Világ* című lap is ismertette a kiállítást, s utalt a jegyzékre is. A sorok szerzője szerint: „Az elrendezés csinos, de sokkal czélszerűbbnek gondolnók a jegyzék-könyvecskében is a termék sora szerint rendezni a tárgyak számsorát, mint úgy a hogy van, összevissza minden látszólagos rend nélkül, 's legfelebb a szerint, a mint beküldettek.”⁴²

Praktikusabbnak találta volna ugyanis, ha a látogató azonnal kikereshetné a tárgyjegyzékből a tetszését elnyerő darab készítőjének nevét. Az mindenesetre biztosan kiderül ebből, hogy a tárgyak mellett nem, vagy nem minden esetben szerepelt a készítő neve s adatai.

Forrásaink ezen kívül igen keveset árulnak el a kiállítás megjelenéséről, elrendezéséről. Mivel nem állnak rendelkezésre képi források, nem tudjuk, hogy a termék berendezése, a tárgyak elhelyezése milyen módon történt. A helyszín kialakításáról csupán egy rövid részlet derül ki: egy későbbi választmányi ülés jegyzőkönyve szerint Kossuth 3 forintot fizetett egy „szőnyegésznek”, aki a kiállítási terem díszítésével foglalkozott.⁴³

A *Világ* szerint a kiállítást nagy érdeklődés övezte, ahogy írta: „A közönség élénk részvétet tanúsít ez új intézet iránt sűrű látogatás és figyelmes szemlélés által, naponkint 5–600 ember, sőt több is, vasárnapokon ezeken felül is, jelenik meg.”⁴⁴

A tárlat az eredeti terv szerint szeptember 10-ig állt volna nyitva, ám a dátum időközben többször módosult. Szeptember 15-én József nádor is ellátogatott a kiállításra, s mivel Mária Dorottya főhercegasszony is ígérte a látogatást, így az akkor szeptember 17-re tervezett zárást szeptember 21-re halasztották.⁴⁵

A bírálókat megszervezéséről csak a megnyitás után gondoskodott a választmány: 12 kiállítási osztályt alakítottak ki, s osztályonként meghatározták a felkérni szánt

---

⁴² *Világ*, 1842. szept. 17. 607–608.

⁴³ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 46. Választmányi ülés, 1843. jan. 27.

⁴⁴ *Világ*, 1842. szept. 17. 607–608.

⁴⁵ *Pesti Hirlap*, 1842. szept. 15. 656.; ill. szept. 18. 664.

műbírák névsorát. Ezek sorába csak olyanok kerülhettek, akik kiállítóként nem szerepeltek. Ennek köszönhetően vonult vissza a versenyzéstől például Landerer Lajos. A jutalmakat nem szakosztályonként kívánták osztani, hanem attól függetlenül, érdem szerint. Vagyis miután a bírálók szekciónként kialakították álláspontjukat, ezt figyelembe véve az Iparegyesület egy héttagú alválasztmánya dönthetett a jutalmak odaítélése felől.⁴⁶ A meghatározott 12 szekció a következőképp alakult:

- I. Kémia, mineralógia és rokon osztályok
- II. Mechanika, architektúra és „bútorművek”
- III. „Galanteria” cikkek
- IV. „Vasművek”
- V. Szövetek, posztó és nyers selyem
- VI. „Üvegművek”
- VII. Porcelán és kőedény
- VIII. Órák, hévmérők és „puska cikkek”
- IX. Szabók cikkei
- X. Papírosok
- XI. Bőrök
- XII. Zongorák⁴⁷

Az Iparegyesület jegyzőkönyvei szerint szeptember második felében – szeptember 14-én, 17-én és 20-án – került sor úgynevezett műbíráló gyűlések megtartására. Az első gyűlés alapelveket állapított meg a bírálók számára. Ilyenek voltak a magas szintű technika, amely akár a külfölddel is megállná a versenyt; a

---

⁴⁶ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 82–84. Választmányi ülés, 1842. szept. 9. A hét tagú alválasztmány titkos szavazással megválasztott tagjai Luka Sándor, Kossuth Lajos, Balogh Pál, Landerer Lajos, Kanicz Emanuel, Fáy András és Lukács Móric lettek. Az eredményeket hírlapok útján tervezték köz zétenni.

⁴⁷ Uo.

termék kereskedelembeli fontossága; hasonló becsű termékek esetén pedig az olcsóbb mű elsőbbsége.⁴⁸ Szeptember végén a közönség már az eredményeket olvashatta több lap, így a *Világ* vagy a *Pesti Hirlap* hasábjain.⁴⁹

A díjak – gróf Batthyány Lajos egyesületi elnök és az igazgató választmány általi – ünnepélyes átadására 1842. december 26-án a pesti megyeház nagytermében került sor.⁵⁰ Az esemény nyilvános volt, az ünnepségre meghívták a megyei és városi hatóságokat, a hölgyek részére pedig a karzaton biztosítottak helyet. A választmányi tagok számára előírták a magyar viseletet.⁵¹ A bíráló során 5 arany, 15 ezüst, 29 bronz érdempénzt, 31 dicsérő oklevelet ítéltek oda és további 36 kiállítót úgynevezett „méltányló említésben” részesítettek.⁵² Összesen tehát 116 kiállító részesült elismerésben, a kiállítók több mint fele. A jelenlévők személyesen vehették át díjaikat, a távol maradó vidékiek elismerése és a „méltányló említésben” részesítendőök neve szóban hangzott el.⁵³ A vidékiek jutalmát később a területileg illetékes törvényhatóságokhoz küldték azzal a kéréssel, hogy azokat ünnepélyesen adják át az érintetteknek.⁵⁴

A kiállításról ezután Kossuth Lajos szerkesztett egy, a bíráló eredményét is tartalmazó jelentést, amely 1843-ban készült el.⁵⁵ Eszerint összesen 14 425 látogató tekintette meg a kiállítást, amelyen 213 kiállító szerepelt 298 tárggyal.⁵⁶ A jelentés

---

⁴⁸ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 84. Műbíráló gyűlések, 1842. szept. 14., 17., 20.

⁴⁹ *Világ*, 1842. szept. 28. 632-634.; *Pesti Hirlap*, 1842. szept. 29. 690.

⁵⁰ *Pesti Hirlap*, 1842. dec. 22. 892.

⁵¹ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 25v. Választmányi ülés, 1842. nov. 16.

⁵² MNL OL P 1073 1/a 1. k., 97v. Választmányi ülés (Az 1843. évi közgyűlés elé terjesztendő jelentés), 1843. aug. 25.

⁵³ *Pesti Hirlap*, 1842. dec. 22. 892.

⁵⁴ A városi és megyei hatóságokhoz írandó, az egyesületi elnök által aláírandó felkérő levelekről a választmány egy januári ülésen egyeztetett. Döntés született, miszerint a kiállításról készülő jelentés vonatkozó részeit is megküldik majd a levelekkel és díjakkal együtt. MNL OL P 1073 1/a 1. k., 31. Választmányi ülés, 1843. jan. 6.; A jelentés azonban még szerkesztés alatt állt, így az ügy igen hosszan húzódott. Lásd MNL OL P 1073 1/a 1. k. 68v–69r. Választmányi ülés, 1843. máj. 23.

⁵⁵ Jelentés az első magyar iparműkiállításról. Szerk. Kossuth Lajos választmányi igazgató. Pest. 1843.

⁵⁶ Jelentés az első i. m. 6.; Másutt „10.100 és néhány” látogató szerepel. *Hetilap*, 1845. ápr. 1. 15.; Nem derül ki, hogy ezek az adatok tartalmazzák-e az ingyenesen látogató egyesületi tagok és kiállítók számát

sajátos rendszer szerint, a megítélt jutalmak mentén ismerteti a kiállítókat. Az arany emlékérmét szerzett kiállító után szerepelnek saját szekciójának további kiállítói és ezek estleges, alacsonyabb jutalmai. Egy szakosztály ismertetése után a felsorolás ismét a díjazásbeli fokozat szerint folytatódik, azaz az ezüstöt elnyert kiállítók és szakáguk további résztvevői következnek. A kiállítók és jutalmaik lajstromán felül a tudósításnak az is célja volt, hogy a hazai műipar statisztikájáról képet adjon, így – bár nem arányos részletességgel – nagy hangsúlyt kapott az egyes iparágak történetének és aktuális állapotának bemutatása.

Egy pénztári kimutatás alapján a kiállítás bevétele a belépőjegyekből 1 066 forint 22 krajcár, a tárgyjegyzékek eladásából pedig 237 forint és 30 krajcár volt.⁵⁷ A kiadások 1 262 forintot és 50 krajcárt tettek ki.⁵⁸ A kiállítás bevételei tehát fedezték a költségeket. Megrendezése nyereséget ugyan nem hozott az egyesület számára, de nem is az anyagi hasznon volt a kitűzött cél.

1842. augusztus 27-én, néhány nappal a megnyitást követően – pénztárnokválasztás céljából – az Iparegyesület újabb közgyűlést rendezett, amelyen felolvasták az igazgató választmány kiállítással kapcsolatos jelentését. A közgyűlés – elfogadva a választmány javaslatát – az idő rövidege miatt a műiparnak csak töredékes képét adó kiállítás következő évi megismétléséről határozott.⁵⁹

---

is, vagy csak az eladott jegyek számára vonatkoznak. 1843-ban ugyanis az ingyen belépő részvényeseket és kiállítókat nem számolták bele a látogatószámba. *Hetilap*, 1845. ápr. 1. 15–16.

⁵⁷ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 9r. Választmányi ülés (A pénztári választmány tudósítása), 1842. nov. 10.

⁵⁸ *Hetilap*, 1845. szept. 19. 799–800.

⁵⁹ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 75–81. Közgyűlés, 1842. aug. 27.

A második iparműkiállítás, 1843

A második kiállítás előkészítéséhez az egyesület időben hozzáláthatott, s az előző évi tapasztalatok alapján végezhette munkáját. Az egyesületi pénztár jóvoltából újra 500 forint állt rendelkezésre.⁶⁰ Az ez évi kiállítási alvásztmány tagjainak Kossuth Lajost, Landerer Lajost és Kanicz Emánuel kereskedőt jelölték ki.⁶¹ Eleinte úgy tűnt, hogy távolléte miatt Landerer nem tud részt vállalni a munkálatokban, de végül vállalta a rendezőséget, valamint – egy másik tagtárral közösen – a beküldött tárgyak raktározását.⁶² A Redoute termeit Emmerlig ismét rendelkezésre bocsátotta. Ezúttal bérleti díjat is kért az egyesülettől, amitől később mégis eltekintett.⁶³

A kiállítás népszerűsítése ez esetben szervezettebben működött: a felszólítást már februárban közzétették, s a *Pesti Hirlap* hasábjain Csanády Ferenc egyesületi jegyző révén gyakrabban szerepeltek rövid híradások, emlékeztetők. Az immár 16 pontra bővült felhívás két részletben jelent meg a *Pesti Hirlapban*,⁶⁴ az ismertebb iparosok pedig külön nyomtatott felszólítást is kaptak.⁶⁵

A felszólítás magában foglalta az előző évi pontokat is, a bővítéssel pedig célszerűbb és valamivel szigorúbb lett. A kiállítást augusztus 21. és szeptember vége közé tűzték ki, a tárgyakat a Medárd-napi vásártól, június 10-től augusztus 20-ig várták. A kiállítani nem méltó tárgyak elutasításra kerültek. A késve beküldőknek a versenyből való kizárást helyezték kilátásba, hogy ezzel elejét vegyék az esetleges

⁶⁰ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 49r. Választmányi ülés, 1843. febr. 10.

⁶¹ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 56v. Választmányi ülés, 1843. febr. 27.

⁶² MNL OL P 1073 1/a 1. k., 69v. Választmányi ülés, 1843. máj. 19.; Uo. 70v–71r. Választmányi ülés, 1843. jún. 12.

⁶³ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 69v. Választmányi ülés, 1843. máj. 19.; Uo. 121v. Választmányi ülés, 1843. okt. 19.

⁶⁴ *Pesti Hirlap*, 1843. febr. 19. 114.; ill. febr. 23. 122–123.

⁶⁵ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 69r. Választmányi ülés, 1843. máj. 19.; Uo. 70v. Választmányi ülés, 1843. jún. 12.; A felszólítás szövegét lásd MNL OL P 1073 36. tétel Kiállítások rendezése, szervezése stb. (1842–1845)(a továbbiakban 36. t.) 16. cs., 338.

másolással történő csalásnak. Az egyesületet megtévesztő – külföldi vagy más készítő termékével jelentkező, a termékről hamis adatokat közlő – kiállítóknak lelepleződésük esetére a megítélt jutalom utólagos visszavonását ígérték. A felhívás ismertette a bíráló rendszerét is: eszerint a műbíráló szakonként, háromtagú bizottságok által történik, amelyek írásbeli jelentést tesznek a 11 tagból álló díjbíráló bizottságnak, s ez utóbbi ítéli oda a jutalmakat. Már a felszólításból kiderült, hogy a kiállításához ez évben sorsjátékot is kapcsolnak: a nyereményeket a sorsjegyek eladásából befolyt összeg értékében a kiállított művekből kívánták megvásárolni. Ez – a „kiállítványok” eladása reményében – hozzájárulhatott a kiállítási és – a nyeremény reményében – a látogatói kedv felkeltéséhez is. A sorsjáték rendezésével és a cikkek megvásárlásával egy külön választmányt bíztak meg.⁶⁶ A korábbi bírálati elvek és módszerek terén tehát haladás figyelhető meg 1843-ban.

Hosszas egyeztetések után a szakosztályok összevonásával azok számát csökkentették, hogy a szükséges bíráló bizottságok megalkotására lehetőleg kevés iparost vonjanak el a kiállítástól.⁶⁷ A mű- és díjbírák számára úgynevezett „vezérutasítás” készült 1843 augusztusára, s az alábbi szakosztályok is ekkor kerültek pontos meghatározásra:

- I. Vegytani
- II. Géptani
- III. Kézműi – manufaktúrai
- IV. Architektúra és bútortani
- V. Díszmű és „aprószerű”
- VI. Bőrműi

---

⁶⁶ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 95r–95v. Választmányi ülés, 1843. aug. 19.

⁶⁷ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 49r–49v. Választmányi ülés, 1843. febr. 10.; Uo. 70r. Választmányi ülés, 1843. máj. 19.; Uo. 72r–73r. Választmányi ülés, 1843. jún. 12.

VII. Edény- és üvegszerek

VIII. Magasabb technikai.⁶⁸

Új előírás volt, hogy mind a műbíráknak, mind a díjbíráknak írásos jelentést kellett készíteniük.⁶⁹ Ami a kiállítókat illeti, az előző évben kitüntetettek versenyben maradtak, ám ha újból ugyanazt a díjat érdemelték ki, akkor érdempénzt már nem kaptak az elnyert cím mellé.⁷⁰

A kiállítás a tervezettnél végül néhány nappal később, augusztus 23-án nyitott, ugyanis a Pesti Műegyesület augusztus 16-ig elfoglalta a Redoute termeit.⁷¹ A kiállítás naponta várta a látogatókat, a belépés díjai nem változtak az előző évhez képest. Kiállítási tárgyjegyzéket és sorsjegyet a helyszínen lehetett vásárolni 10, illetve 20 krajcárért.⁷² A tárgyjegyzék szerkezete lényegében nem változott az előző évhez képest, de – amennyiben a kiállító azt közölte – a tárgyak árát is tartalmazta.⁷³

A *Pesti Hirlap* röviddel a zárás előtt felhívta a közönség figyelmét egy érdekességre, miszerint: „A’ jövő vasárnaptól sept. 17-től kezdve a’ pesti hengermalom gépgyárában készült azon locomotiv-minta, melly a’ kiállítás második termében látható, a’ nagy redoutteremben e végre felállított vas pályán, gőzerővel, minden órában egyszer mozgásba tételik az iparműkiállítási látogatók szemléletér e.”⁷⁴

---

⁶⁸ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 90v–92r. Választmányi ülés, 1843. aug. 4.; Kossuth Lajos elnökle mellett többek között a díjbírák közé került Balogh Pál, Fényes Elek, Kanicz Emánuel, Lukács Móric, ifj. Szabó Pál. Uo. 94v–95r. Választmányi ülés, 1843. aug. 19.

⁶⁹ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 101v. Választmányi ülés (Az 1843. évi közgyűlés elé terjesztendő jelentés), 1843. aug. 25.

⁷⁰ Lásd a díjazottaklajstromát, ahol adott díjat először és másodjára elnyerők külön bontva szerepelnek. *Pesti Hirlap*, 1843. okt. 22. 720.; A szabályzat értelmében egy azonos fokozatú díjat másodjára is elnyerő kiállítónak úgy sem tette lehetővé az egyesület, hogy a díjat természetben kapja meg, hogy az vállalta volna az érem elkészítésének költségeit. MNL OL P 1073 1/a 1. k., 134r–134v. Választmányi ülés, 1843. dec. 19.

⁷¹ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 95v. Választmányi ülés, 1843. aug. 19.

⁷² *Pesti Hirlap*, 1843. aug. 24. 574.; *Pesti Hirlap* 3. (1843: 277. sz.) aug. 27. 582.

⁷³ Tárgyjegyzék a második magyar iparműkiállításhoz. Augusztus 25. 1843. Pest. 1843.

⁷⁴ *Pesti Hirlap*, 1843. szept. 14. 626.

E „mozgony” a kiállítási tárgyjegyzékben is szerepel, sajnos további ismertetés nélkül.⁷⁵A *Világ* sorai szerint ugyanakkor a kiállítás – érdemei ellenére – ez évben már kevésbé jelentett szenzációt: az újdonság varázsa gyengült, a siker ezúttal csakis a kiállítás tartalmán múlt, nem járult hozzá a látogatók elfogultsága.⁷⁶

A sajtóban heves szópárbaj is kibontakozott a kiállítás kapcsán: egy, a konzervatív *Honderü* lapjain annak alapító szerkesztőjétől, Petrichevich Horváth Lázártól megjelent, a kiállítást egyébként üdvözlő és népszerűsítő írás váltott ki viszályt a *Pesti Hirlappal*. Petrichevich ugyanis – aki maga is tagja volt az Iparegyesületnek⁷⁷ – a gróf Széchenyi István által megkezdett úttörő munka gyümölcseként szólt a tárlatról:

„Széchenyi István álomrázó pályafutásának legelső alapját vetette meg a Hitellel [...] A Hitel, Világ, Stadium és mások, igaz, nem hangzának fuvolamódra, sőt némely füleket tán velőig is megrázkodtatának: de létre kapott a gőzhajózás, létre a vasutak’ eszméje, a váltójog, a hengermalmok, selyemtenyészet, lónemesítés, pesti kikötő, állóhíd, kisajátítás, stb. és létre – mellynek mindezekből önkényt erednie kelle – az iparműkiállítás.”⁷⁸

Az afeletti felháborodást, hogy Kossuth Lajos munkáját Széchenyi érdemeként tüntette fel Petrichevich, hűen tükrözik *Pesti Hirlap* következő számában megjelent sorok, amelyeket talán érdemes hosszabban idézni:

„Az iparműkiállításról szólva nem hagyhatjuk megrovatlanul az arszlán lapot, vagy is a’ borús Honderüt, melly 10-ik számában ezen tárgyról szólván, az

---

⁷⁵ Tárgyjegyzék a második magyar iparműkiállításához i. m.

⁷⁶ *Világ*, 1843. szept. 16. 607–608.

⁷⁷ Az Iparegyesület résztvevőinek névsora i. m. 14.

⁷⁸ *Honderü*, 1843. szept. 9. 312.

iparműkiállítást egész arszláni merészséggel de tudatlansággal is gr. Széchenyi Istv. munkálatai eredményének állítja. [...] a' Honderü szerkesztője [...] ha nem tudta volna is hogy gr. Széchenyi a' tervezett iparegyesület létrehozására mindenek előtt felkérte, az intézetet céliránytalannak tartván, azt nemcsak el nem vállalta, sőt azt még keletkezésének nehéz óráiban is decreditálni iparkodott; ha mondjuk ezt nem tudta is, olvasni kellett volna neki a' nemes gróf »kelet népében« azon lapokat, mellyek egyenesen az iparegyesület ellen intézvék, 's nem bosszantá vala a' nagy hazafit idétlen hizelgéseivel"⁷⁹

A Kelet népe oldalain Széchenyi valóban igen határozottan megfogalmazta álláspontját, miszerint a különféle egyesületi törekvések igen nemes szándékkal bírnak ugyan, de a hazai állapotok még nem megfelelőek ezekhez a munkálatokhoz. Hogy az egyesületi célokat mennyire időszerűtlennek tartotta, tükrözik alábbi sorai:

„hol egy igen nagy része a' legbecsületesebb honi lakosoknak vajmi szűken él; hol végre a' legnagyobb rész olvasni, írni, számolni, de még csak betűzni sem tud, és nagyobb része de még egy talpalatnyi földet sem bír; hogy illy országban, hol ez így van, és nincs másképp, és hol szinte minden más is körülbelül illy magasságu lépcsőn és illy kitünő színben áll, hogy ott egész országra kényszerített kisdédóvó-intézet; 100,000 pengő forint áru 's porba sárba sülyesztendő Mátyás-szobor, amerikai mintára állított 's ezer meg ezer nemesi curiánál kényelmesb tömlöcz, vagy inkább 'gondoskodó-intézet'; mezei gazdaságot, mathesist, chemiát, astronomiát 'sat. a nép minden osztályiba terjesztő egyesületek, bármilly felségesek is magukban, napi renden levők, okszerinti alapkövek, és nemzeti sakkjátékunkban kiszámított terv utáni

---

⁷⁹ Pesti Hirlap, 1843. szept. 14. 626.

vonások is legyenek, azt – tisztelet, becsület, de igazság is! – mindaddig el nem hiszem, 's nem fogja elhinni senki is, kinek honunk' diagnosisa csak félig meddig is tisztán áll szemei előtt".⁸⁰

Széchenyi véleménye szerint tehát először az alapokat kellene lefektetni, az időt és pénzt csak azt követően fordítani a részletekre, addig ugyanis mintha fordítva építenénk piramist:

„ekkép ásunk sírunkon lassanként, habár tudtunk nélkül és sejdíten, minden terv és összehangzás nélküli javaslatok, intézvények 'sat. által is, mellyek többet kevesebbet kimerítik időnket, csorbítják tehetségünket 'sat. és így egyenesen lehetetlenné teszik, hogy megrakjuk azon sarokköveket, mellyek nélkül Mátyás' szobrával együtt minden építményeink homokra lesznek állítva örökleg".⁸¹

Mindezek ellenére Széchenyi 1843-ban csatlakozott az Iparegyesülethez.⁸² Választmányi tagságáról 1845-ben egészségi állapotára hivatkozva mondott le.⁸³

A *Pesti Hirlap* számonkérésére Petrichevich helyreigazítást közölt a *Honderü* újabb számában:

„Végezetre itt van helye uraim és asszonyaim, – bármi színüek és hitüek legyetek máskülönben – őszintén, és nyílt sisakkal elismerni jeles szerkesztőtársunk' Kossuth Lajos urnak ez ügy körüli fényes érdemeit. Ő volt

---

⁸⁰ Széchenyi István: A' Kelet népe. Pest. 1841. 196–197.

⁸¹ Széchenyi I.: A' Kelet népe i. m. 192.

⁸² Az Iparegyesület résztvevőinek névsora i. m. 34.

⁸³ MNL OL P 1073 1/c tétel Választmányi és közgyűlési jegyzőkönyvek (1845) (a továbbiakban 1/c) 3. k., 97r–97v. Választmányi ülés, 1845. máj. 9.

első, ki a mezőn, mellyen annyi sükerrel működik, az iparnak is olly áldott magvait elhinté; ő volt, ki azokat éber figyelemmel ápolá, míg nem kinyíltak a virágok, mikben most már mindnyájunknak olly igen gyönyörködnünk szabad.”⁸⁴ Írásához fűzött jegyzetében ugyanakkor keményen vissza is vágott: „A pesti hirlapbani Fővárosi ujdonságok’ írója, ki tőlem 180 pftot kap Honderübeni dolgozatiért, lapomat a legalacsonyabb abominatiok’ tárházának, engem pedig többi közt számárnak méltóztatik czímezni, azért – mond ő – mert Széchenyire fogtam az iparműkiállítást. Ez a mondott urtól perse szemtelen ráfogás: mert nem mondtam egyebet, mint azt, hogy Széchenyi’ álomrázó munkáinak lehet in ultima analysi köszönni jelen iparunknak ollyatén állását is, melly ily dicséretes műkiállítást létesíthete.”⁸⁵

A kiállítás végül szeptember 24-én zárta kapuit, az utolsó napon 1 750 érdeklődő érkezett.⁸⁶ Mivel a nádor Pozsonyban tartózkodott, ezúttal csak hitvese tekinthette meg a kiállítást, ahova az országgyűlés ipari és kereskedelemügyi bizottmánya ugyancsak ellátogatott.⁸⁷ A források 11 554 látogatóról számolnak be, azaz kevesebbről, mint a megelőző évben. E számban viszont nem szerepelnek az ingyenesen látogató kiállítók, sem az egyesületi tagok, akik esetleg többször is megfordulhattak a helyszínen.⁸⁸

A kiállítók száma sem váltotta be a reményeket, hiszen 255 – vagyis az előző évinél alig több – kiállító vett részt. Az 1842-es beküldők közül mindössze 81 szerepelt újra, s még az egy évvel korábban jutalmazottak közül is elmaradt 52.⁸⁹ Az egyesület

---

⁸⁴ Honderü, 1843. szept. 16. 353–354.

⁸⁵ Honderü, 1843. szept. 16. 353.

⁸⁶ Pesti Hirlap, 1843. szept. 28. 659.; ill. okt. 22. 717.

⁸⁷ Hetilap, 1845. ápr. 1. 16.

⁸⁸ Hetilap, 1845. ápr. 1. 15–16. A cikk szerint 1843-ban sokakat vont el a kiállítás megtekintésétől az országgyűlés, többek közt a nádort is.

⁸⁹ Pesti Hirlap, 1843. okt. 22. 720.

tisztában volt vele, hogy a részvétel az iparosok számára komoly anyagi terhet jelent, amit sokan nem vállalhattak. A tavalyiak távolmaradása azonban nem vet jó fényt az ügyre. Felmerül a kérdés, hogy mi állhat a háttérben, az első szerepléssel történő meglegedés, vagy épp az elégedetlenség, hogy a részvétel mégsem hozta meg a várt sikert, megrendeléseket?

A kiállítás új elemeként bevezetett sorsjátéokra nem kelt el minden jegy, az elkészített 7 500 jegy közül 6 393-at sikerült eladni, vagyis a látogatóknak valamivel több mint a fele vásárolt sorsjegyet, amelynek ára a belépődíj kétszerese, 20 krajcár volt. Az eladásból 2 131 forint folyt be, ebből levonták a hirdetési, személyzeti és szállítási költségeket, így végül 2 067 forintot és 30 krajcárt fordítottak nyeremények vásárlására. Október 8-án 281 darab, a kiállítási tárgyak közül vásárolt nyereményt sorsoltak ki.⁹⁰ A kisorsolt nyeremények száma meghaladta a kiállítók számát, ami figyelemre méltó, s a kiállítókra nézve előnyös lehetett. A sorsjegyek közül hozzávetőleg minden 22. nyert.

1843 októberében nyilvánosságra kerültek a bírálókat eredményei,⁹¹ a díjakat azonban jóval később vehették át az érintettek. A díjkiosztó ünnepélyt 1844. augusztus 25-én 10 órakor rendezték meg a pesti vármegyeháza nagytermében.⁹² A kiosztott jutalmak száma emelkedett az előző évhez képest, 159 kiállító kapott valamilyen elismerést. 9 arany, 29 ezüst, 41 bronz emlékérem, 47 dicsérő oklevél és 33 „méltányló említés” került kiosztásra.⁹³ Az érmek az előző évhez hasonlóan Bécsben készültek, az oklevelek pedig Landerer nyomdájában.⁹⁴ A díjak átadásának estjén az egyesület egy dunai gőzösön rendezett lakomát és tűzijátékot a jutalmazottaknak.⁹⁵

---

⁹⁰ Pesti Hirlap, 1843. okt. 8. 688.; ill. okt. 12. 695–696.

⁹¹ Pesti Hirlap, 1843. okt. 22. 720.

⁹² Pesti Hirlap, 1844. aug. 15. 560.

⁹³ Pesti Hirlap, 1843. okt. 22. 720.

⁹⁴ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 132r. Választmányi ülés, 1843. dec. 19.

⁹⁵ Pesti Hirlap, 1844. aug. 18. 568.

1845 telén, az újabb országos iparműkiállítását megelőzően az egyesület egy további tárlatot valósított meg a Védegylet felkérésére. Ennek célja az volt, hogy az előző évben a Védegylet égisze alatt keletkezett munkákat közszemlére tegyék. A rendezéssel Kossuth Lajost és Kanicz Emánuelét bízták meg.⁹⁶ Az érdeklődők 1845. november. 15. és 28. közt látogathatták meg a kiállítást 10 krajcáros belépővel az egyesület által bérelt helyiségben, az Újvilág (ma Semmelweis) utcai Ilkey-házban. 143 kiállító vett részt, sokuk munkái ezúttal is sorsjáték nyereménytárgyaként kerültek megvásárlásra. 1845 decemberében 208 tárgyat sorsoltak ki 10 000 forint összértékben. Az első díj egy 400 forint értékű pipere díszasztal, a második pedig egy 230 forint értékű lószerszám volt.⁹⁷

A kiállítást az egyesület tagjai meglehetősen rövid idő alatt valósították meg. Ehhez képest meglepően magas volt a kiállítók száma, alig maradt el az 1843-as tárlat résztvevőinek számától. Sikeresnek és népszerűnek mondható a sorsjáték, hiszen – bár a sorsjegyek ára nem ismert – tekintélyes, az 1843-as iparműkiállításához képest csaknem ötszörös összeg gyűlt össze, és a kiállítók számához képest arányaiban véve több termék került kisorsolásra. A kiállítók – vagy legalább egy részük – így vevőt „nyerhetett” a sorsjátékkal. Úgy tűnik, a sorsjáték állandó elemévé vált a tárlatoknak. Bár az egyesület nem húzott közvetlen hasznot belőle, a kiállítók számára növelte az eladási esélyeket, s ezzel együtt talán a részvételi kedvet is, de része lehetett a játéknak a közönség figyelmének felkeltésében, így a látogatószám s ezáltal a belépőkől származó jövedelem növelésében is.

---

⁹⁶ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 211v–212r. Választmányi ülés, 1845. okt. 10.

⁹⁷ Hetilap, 1845. okt. 17. 927–928.; nov. 14. 1056.; nov. 28. 1117–1120.; dec. 2. 1135–1136.; dec. 5. 1147–1151.; ill. 1846. jan. 2. 11–12.

A harmadik iparműkiállítás, 1846

A következő iparműkiállítást 1846-ra tűzték ki, mivel az egyesület alapító közgyűlése úgy határozott, hogy a későbbiekben három évente fog kiállításokat rendezni.⁹⁸ Az előmunkálatokra így elegendő idő állt rendelkezésre, és időközben több külföldi kiállítás is lezajlott, amely az egyesület számára tanulságul szolgálhatott. 1844-ben például Párizsban, Berlinben és Lipcsében rendeztek kiállítást,⁹⁹ 1845-ben pedig Bécsben és Drezdában.¹⁰⁰ 1846-ban Genova adott helyszínt ipari és mezőgazdasági kiállításnak.¹⁰¹ 1844-ben az egyesület egyik tagját, Dr. Vállas Antalt néhány hónapra Franciaországba, Németországba, Angliába és Belgiumba küldte többek között iparkiállítások megtekintésére.¹⁰²

Különösen a bécsi tárlat lehetett ösztönző a szervezők számára, amely 1 622 kiállító részvételével valósult meg. A *Hetilap* ismertette ennek előkészületeit, a bírálat szempontjait és menetét, a műbírák számára kiadott utasítás elveit, valamint a jutalmazás rendszerét. Érdeemes megjegyezni, hogy 1844 nyarán egy kormányparanccsal „udvari biztosságot” állítottak fel a szervezés központi irányítására. Az összbirodalmi tárlat tehát állami közreműködéssel, támogatással valósult meg.¹⁰³ A lap Pulszky Ferenc jóvoltából később közölte a Bécsben díjazott magyar kiállítók névsorát is. A 37 magyarországi kiállító közül 19 részesült valamilyen elismerésben. Közülük többen szereplői és díjazottai voltak a pesti tárlatoknak is, így

---

⁹⁸ MNL OL P 1073 1/a 1. k., 80. Választmányi ülés (Az igazgató választmány tudósítása az 1842 nyárutó 27-én tartandó közgyűléshez), 1842. aug. 24.

⁹⁹ Pesti Hirlap, 1844. máj. 9. 313.

¹⁰⁰ Hetilap, 1845. jún. 24. 392–397.; júl. 22. 513.; ill. szept. 12. 753–755.

¹⁰¹ Hetilap, 1846. ápr. 17. 549. A *Hetilap* egyébként megemlítette, hogy e kiállításon előre meghatározták az odaítélhető arany és ezüst érmek számát, amelyhez képest az Iparegyesület méltányosabb módon jár el, hiszen annyi díjat oszt ki, ahányan rászolgálnak az elismerésre. Ugyanekkor jelent meg továbbá egy rövid híradás is, miszerint 1848-ra Csehország tervez kiállítást.

¹⁰² Pesti Hirlap, 1844. jún. 6. 388.

¹⁰³ Hetilap, 1845. jún. 24. 392–397.

például Hoffmann és fiai selyemgyárosok, Fischer Mór herendi porcelángyára és Králik Samu pesti órás.¹⁰⁴ A szászországi ipart 690 kiállító részvételével a királyi narancsházban bemutató drezdai tárlatról Hunfalvi János számolt be röviden ugyancsak a *Hetilapban*.¹⁰⁵

Az 1846-os pesti kiállítás szervezésével megbízott alválasztmány elnöke újból Kossuth Lajos lett, tagjai pedig Kanicz Emánuel kereskedő, Mitterdorfer János csontszéngyár-tulajdonos, valamint Nagy József és Weisz Bernát kereskedők.¹⁰⁶ Landerer Lajos ekkor már nem szerepelt a kiállítási előkészítőinek sorában, a *Pesti Hírlap* szerepét pedig az egyesület 1845-ben indított lapja, a *Hetilap* vette át.

Az előkészületek során igen hosszan elhúzódó problémát jelentett a helyszín kérdése, ami majdnem a tárlat következő évre halasztásához vezetett. Az Iparegyesület ugyanis az időpont tekintetében ragaszkodott a pesti vásárok időszakához az ilyenkor Pestre látogatók tömege, valamint a szállítás könnyebbsége miatt. Ám a Pesti Műegyesület már lefoglalta saját kiállítása megrendezésére a Redoute termeit június közepétől szeptember közepéig. A választmány emiatt úgy határozott, a nádorhoz fordul segítségért, hogy a korábbiaknál egyébként is nagyobbak remélt kiállítást a Nemzeti Múzeum épületében rendezhesse.¹⁰⁷ A nádortól végül kedvező válasz érkezett.¹⁰⁸

A Nemzeti Múzeum igazgatósága ugyanakkor garanciát várt az egyesülettől, hogy az a kiállítás során az épületben keletkező esetleges károkat saját költségén

---

¹⁰⁴ *Hetilap*, 1845. júl. 22. 513.

¹⁰⁵ *Hetilap*, 1845. szept. 12. 753–755.

¹⁰⁶ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 86r. Választmányi ülés, 1845. máj. 2.

¹⁰⁷ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 138r. Választmányi ülés, 1845. júl. 11.

¹⁰⁸ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 217r–219r. Választmányi ülés, 1845. okt. 17.; Uo. 247r–247v. Választmányi ülés, 1845. nov. 28.

helyreállítja.¹⁰⁹ Az egyesület egy nyilatkozatában vállalta a feltételt.¹¹⁰ Ez természetesen jelentősen megnövelhette a kiállítási költségeket, amelyek fedezésére eredetileg ez esetben is csupán 500 forintot szántak.¹¹¹ A felmerülő költségek növekedésével ezt utóbb megduplázták.¹¹²

A kiállítási felszólítás 1845. november 7-én készült el, ismét 16 pontból állt. A kiállítást július és augusztus hónapokra, tehát az eddigiéknél hosszabbra tervezték. A tárgyakat június 8. és június 20. közt várták. Nagy változást jelentett a korábbiakhoz képest, hogy azokat „szakbeliség és szakrokonság” szerint tervezték mind elhelyezni, mind a tárgyjegyzékben szerepeltetni. A június 20. után érkező tárgyakat így csak „hézagöltőleg” tudták beilleszteni, a július 1. után érkezők pedig a bírálathoz is kimaradtak. A tárgyakra nézve kijelentették, hogy várják: „a legkeresettebb izlés és fényezés műdarabjaitól le a mindennapi forgalom közönséges czikkelyeig; ide értve a népi ipar darabjait is”.¹¹³

A tárgyakat Landerer címe helyett az egyesületi jegyzőségbe kellett küldeni Csanády Ferencnek. Újdonság volt, hogy már nem csak a hazai műipar statisztikájához való hozzájárulásképp, vagy az eladni szándékozóktól kértek árat mellékelni, hanem minden kiállítótól, hogy kár esetén egyértelmű legyen a kárpótlás összege, valamint hogy a sorsjáték tárgyainak válogatásakor az árral számolhassanak. A kiállításon azonban csak akkor mellékeltek árat a művekhez, ha a kiállító ezt kérte. Az eladások intézésével a kiállítási személyzet egy tagját bízták meg. A műbírálathoz ezúttal már nem kijelölt szakbíróságok, hanem az egyesület időközben létrejött szakosztályai kapták feladatuk. A kiállítás zárását augusztus 26-ára tűzték ki,

---

¹⁰⁹ MNL OL P 1073 1/d tétel Választmányi és közgyűlési jegyzőkönyvek (1845) (a továbbiakban 1/d) 4. k., 30v. Választmányi ülés, 1846. febr. 20.

¹¹⁰ MNL OL P 1073 38. tétel Szervezés, rendezés, publikálás, kiállítási bizottság jegyzőkönyvei (1846) (a továbbiakban 38. t.) 17. cs. 29r. Nyilatkozat a múzeumban keletkező károk megtérítése ügyében.

¹¹¹ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 287r. Közgyűlés, 1845. aug. 23–24.

¹¹² MNL OL P 1073 1/d 4. k., 48r–52v. Választmányi ülés, 1846. márc. 13.

¹¹³ Gelléri M.: A kiállítások története i. m. 116.

még hozzá azért, hogy az aktuális vásárral egy időben történjék, s így a tárgyak elszállítása könnyebben kivitelezhető legyen.¹¹⁴ A bécsi kiállítás mintájára az egyesület ezúttal a Helytartótanácsot is fel kívánta kérni „körhirdetmények” kiküldésére. Ezen kívül a kiállítás népszerűsítésében számítottak a törvényhatóságokra, egyesületi tagokra, s az iparosokra is.¹¹⁵

A kiállítás adminisztrációját új elemekkel igyekeztek áttekinthetőbbé tenni. Így például a kiállítási bizottmány egyik gyűlésén elhatározták egy kiállítási könyv vezetését a kiállítókról, amelyben minden kiállító külön lapon szerepel.¹¹⁶ A kiállítók már a korábbi kiállítások esetében is úgynevezett „térítvényt” kaptak átadott tárgyaikról, amelynek bemutatásával tudták később visszavenni tulajdonukat. 1846-ban ez egy olyan formanyomtatvány volt, amelyre tételesen feljegyezték az átadott termékeket, azok mennyiségét s árát. A térítvényeket sorszámozták, valamint szerepeltették rajta, hogy a kiállítási könyv hányadik lapjára került bejegyzésre a kiállító.¹¹⁷

Mivel időközben több iparos jelezte, hogy túl hosszú a kiállítás tervezett nyitva tartása, a beküldéssel és elszállítással együtt termékeik akár három hónapra is kiesnek a forgalomból, s közben esetleg azok állapota is romlik, a kiállítás kezdetét utóbb augusztus 1-jére halasztották.¹¹⁸ A június elejétől érkező küldemények tárolására a raktárat a nagykereskedő Kunewalder fivérek, Jónás és Fülöp biztosították térítés ellenében.¹¹⁹ E terményraktár szerencsés módon a Nemzeti Múzeum közelében állt,

---

¹¹⁴ Hetilap, 1845. nov. 11. 1037–1040.

¹¹⁵ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 230r–v. Választmányi ülés, 1845. okt. 31.; Uo. 237r–238r. Választmányi ülés, 1845. nov. 7.

¹¹⁶ MNL OL P 1073 38. t. 17. cs., 122r. Iparműkiállítási bizottmány ülése, 1846. jan.

¹¹⁷ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 63. 473. számú formanyomtatvány.

¹¹⁸ MNL OL P 1073 1/d 4. k., 52v–53v. Választmányi ülés, 1846. márc. 13.

¹¹⁹ MNL OL P 1073 1/d 4. k., 67v. Választmányi ülés, 1846. máj. 22.

száraz és biztonságos voltáról a *Hetilap* biztosította az értekeikért aggódó lehetséges kiállítókat.¹²⁰

A kiállítási termek berendezését a kiállítási bizottmány 1846 elején még több iparos bevonásával tervezte megoldani.¹²¹ A bizottmányi ülések anyagából viszont úgy tűnik, hogy a szervezőmunka elég vontatottan haladt, s számos bizonytalanság hátráltatta a helyszín berendezésére vonatkozó megrendeléseket, valamint ezzel párhuzamosan a sorsjáték főbb nyereményeinek előzetes elkészítésére vonatkozókat is.¹²² Kossuth Lajos 1846 márciusának végén egy bizottmányi ülésen ismertette Wiener Jakab pesti kárpitos ajánlatát, miszerint a helyszín teljes felszerelését, bútorozását, berendezését elvállalná 1 500 forintért.¹²³ Wiener Jakab 1844-től egyébként maga is iparegyesületi tag volt.¹²⁴ Az 1846-os kiállítás előkészületei kapcsán az említett ajánlatot megelőzően is többször felmerült a neve a helyszínen végzendő díszítő munkák és a sorsjáték főnyereményeinek elkészíttetése ügyében, s e téren a szervezők adtak a véleményére, egyes kérdésekkel kifejezetten hozzá fordultak.¹²⁵

A kiállítási bizottmány örömmel fogadta Kossuth felvetését, hogy egy vállalkozó a teljes felszerelést és felelősséget átvállalja az egyesülettől.¹²⁶ A Wiener Jakabbal kötendő szerződés szövege tájékoztat bennünket legrészletesebben arról, hogy miként valósult meg a kiállítás berendezése. Wiener feladata volt saját költségén beszerezni a szükséges anyagokat, asztalosokat és kárpitosokat fogadni a kivitelezésre, valamint biztosítani a felügyeletet a munkálatok idején. Július 15-i határidővel vállalta a termek és folyosók asztalokkal, polcokkal, állványokkal történő

---

¹²⁰ *Hetilap*, 1846. jún. 2. 751–752.

¹²¹ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 121v. Iparműkiállítási bizottmány ülése, 1846. jan.

¹²² Lásd MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 121r–133v. Iparműkiállítási bizottmány ülései, 1846. jan., febr. 26., márc. 2.

¹²³ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 134r. Iparműkiállítási bizottmány ülése, 1846. márc. 24.

¹²⁴ Az Iparegyesület résztvevőinek névsora i. m. 48.

¹²⁵ Lásd MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 121r–135r. Iparműkiállítási bizottmány ülései, 1846. jan., febr. 26., márc. 2., márc. 24.

¹²⁶ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 134v. Iparműkiállítási bizottmány ülése, 1846. márc. 24.

ellátását oly módon, hogy a múzeum falait e szerkezetek teljes mértékben helyettesítsék, tehát ezekre függeszthessék fel például a faliórákat vagy lámpákat. Ezek egészének vörös, fehér és zöld szövettel történő borítását kérte az egyesület, egyrészt hogy a faszerkezet ne látszódjék, másrészt pedig ne tehessen kárt a tárgyakban. Ugyanezen anyagból kértek függönyöket az ablakokra, valamint dekorációt. Wiener felelőssége volt a tárgyak sérülés nélkül történő elhelyezése. A szerződés azt is előírta, hogy a nyitás után érkező tárgyak számára további állványokat készítsen. Az ő feladata volt a bontás, amely után minden felszerelés a tulajdonában maradt. A múzeum épületében, falaiban, padlózatában esetlegesen keletkező minden kárt saját költségén kellett javítania.¹²⁷ A múzeum 14 termék felszereléséért végül 1 700 forintot kért, ebből 1 000 forintot kellett előlegezni számára. A fennmaradó összeget a bevételekből tervezték pótolni.¹²⁸

A megnyitást követően az őrzéssel megbízott személyzet feladata volt a kiállított tárgyak épségének megóvása, a tisztaság fenntartása, a szellőztetés, a portalanítás, még hozzá napi 36 krajcáros bérért.¹²⁹ A *Hetilapból* megtudhatjuk, hogy a nyitva tartás negyven napja alatt naponta összesen 30 forintot fizettek az őrségnek és a segédszemélyzetnek.¹³⁰ Amennyiben a személyzet tagjai fejenként egységesen 36 krajcáros napi bért kaptak, úgy e 30 forint naponta 50 fő bérére volt elegendő. Azt mondhatjuk tehát, hogy a kiállítás őrzésére és üzemeltetésére viszonylag magas létszámú személyzet állt rendelkezésre. Egy 1846 szeptemberében Csanády Ferenc jegyzőhöz írt levél szerint azonban fennakadás történt e téren, a felügyelők ugyanis felhagytak az őrzéssel miután többheti bérüket nem kapták meg.¹³¹ A helyzet rendeződésének mikéntje egyelőre nem ismert.

¹²⁷ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 107r–110v. Szerződés Wiener Jakabbal a kiállítás felszerelése ügyében.

¹²⁸ MNL OL P 1073 1/d 4.k., 113v. Választmányi ülés (Az egyesület augusztusi közgyűlésére írt jelentés), 1846. júl. 29.

¹²⁹ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 12r. Fizetési ív.

¹³⁰ *Hetilap*, 1846. szept. 15. 1222.

¹³¹ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 6r–6v. Levél Csanády Ferenchez a felügyelők ügyében.

Az 1846-os évben a sorsjáték különösen nagyszabású volt. A sorsjegyek árát egy forintra emelték, s a kiállítási helyszínen kívül a jegyző és számos „ügybarát” kivette részét az árusításból. Pusztán a főnyeremény értéke kétszeresére rúgott az 1843-as nyeremények összértékének. A kisebb nyereményeket ezúttal is a kiállított darabok közül választották, ám az első négy főnyereményt (egy női alvószoba berendezését és felszereléseit 4 000, egy fegyvertárat 1 000, egy dohányzó terem ugyancsak 1 000 és egy teázó készletet 800 forint értékben) előre megrendelték.¹³² Ez eleve garanciát jelentett kiemelkedő termékek kiállítására és nevesebb iparosok szereplésére. Ugyanakkor felmerülhet, hogy vajon mennyiben sportszerű a korábban egyébként már díjazott kiállítóknak több ezer forint értékű megbízásokat adni, s nevüket a sorsjáték hirdetéseiben is megjelentetni ahelyett, hogy az adott kiállítás résztvevőit buzdítanák versenyre: kiemelkedőt alkotni azért, hogy tárgyaik a nyeremények közé kerüljenek, ezzel elismerést, nevük szerepeltetését és természetesen bevételt szerezve.

A források alapján úgy tűnik, a szervezők oly módon is igyekeztek biztosítani a sorsjáték sikerét, vagyis növelni jegyeladást, s a befolyó összegből gyarapítani a sorsolandó nyereménytárgyakat, hogy egyes iparosokkal, illetve vidéki egyesületekkel mindkét fél számára előnyös megállapodásokat kötöttek, vagy legalábbis terveztek kötni. Amennyiben az adott iparos vagy egyesület vállalta meghatározott számú sorsjegy eladását, az Iparegyesület ennek fejében kilátásba helyezte bizonyos értékben tárgyak megvásárlását nyereménytárgyul.¹³³

---

¹³² Hetilap, 1846. júl. 3. 900–902. — A női alvószoba asztalos munkáit ifj. Szabó József budai asztalosra, a kárpitos munkákat a kiállítási helyszínt is berendező Wiener Jakabra, a világítást Morgenthaler János bádgosra bízták. A szükséges kárpitot Valero Antaltól rendelték. Az egyik nagyobb értékű nyereményt, egy fegyvertárat Kierner József pesti, Berger Antal nagyszombati és Müller győri fegyverművesektől várták. A hasonló értékű dohányzó teremre Überpacher pozsonyi asztalos és Förster kárpitos kaptak megbízást. A teázó készlet porcelánjait Fischer Mór herendi gyáráról kérték. Legtöbbjük díjat nyert korábbi kiállításon.

¹³³ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 37r–38r.

Hasonló kezdeményezésekkel egyébként a részvételi kedvet is igyekeztek felkelteni. A kiállítási bizottmány egyik gyűlésén például felmerült a szebeni iparegyesület megkeresése annak érdekében, hogy részvételre buzdítsa a szászföldi iparosokat. Ehhez pedig az a javaslat társult, hogy 400 és 600 forint közötti értékben helyi iparossal készíttessen el nyereményt a szebeni egyesület.¹³⁴

A tárlat a tervezetthez képest végül többszöri halasztás után nyílt meg, ám azt mondhatjuk, beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Megnyitása napjára – az egyesület szorgalmazására – Pest városa gondoskodott a múzeum előtti országút kövezéséről is.¹³⁵ Augusztus 11-én a pesti és budai polgári őrseregek katonai díszelgése mellett a megnyitón részt vett a nádor és a helyi hatóságok küldöttei.¹³⁶ A nádort Kossuth Lajos vezette végig a kiállításon.¹³⁷ A közönséget másnap, augusztus 12-től reggel nyolc és egy, valamint délután három és hat óra közt – a korábbiakhoz képest tehát valamivel hosszabb nyitva tartási idővel – várta a kiállítás, 10 krajcáros belépő ellenében.¹³⁸

Ez évben jelentősen átalakult a szokásos tárgyjegyzék: a korábbi, rendszerezést mellőző felsorolás helyett immár termenkénti beosztásban ismertette a tárgyakat és

¹³⁴ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 137r–137v. Iparműkiállítási bizottmány ülése, 1846. márc. 24.

¹³⁵ Hogy méltó és kényelmes megközelítést biztosíthassanak a múzeum épületéhez, az egyesület kérte a várost, hogy az országút egyébként már tervezett és a költségvetésben is szereplő kikövezését a megnyitóig eszközölje. MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 28r–28v. Levél Pest városához az országút kövezése érdekében; 1846 júliusában és augusztusában még további egyeztetések zajlottak – az egyébként iparegyesületi tag – Rottenbiller Lipót alpolgármesterrel a részleteket illetően, hogy „a kövezés úgy fog-e haladni, hogy a gyalogok számára is jusson kényelem, az országutnak homoka, szemetje s mondhatni a muzeum kerítése mellett a legundokabb ganaja ellen”, hogy tanácsos volna a kiállítás alatt az országút naponta történő felocsolása, valamint hogy a múzeum homokos udvarában ugyancsak szükséges volna a kaputól a bejáratig egy út készítése a kocsik és gyalogosok számára. Felmerült a helyszín kavicsal történő felöntése, valamint hosszabbtávú megoldásként kövezett út lerakása. A nádor ez utóbbi felvetést elutasította azzal az érveléssel, hogy a múzeumot olyan feltétellel bocsátották az egyesület rendelkezésére, hogy a múzeumi pénzalapot a kiállítás ne terhelje semmivel. A kövezés költségeit azonban a város sem vállalta, s a múzeumi pénzalapra hárította. MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 91r–92v. és 97r–97v. Levél Rottenbiller Lipót alpolgármesterhez; Uo. 98r–98v. Rottenbiller Lipót válasza; Uo. 46r–47v. Levél a nádorhoz a múzeum udvarában egy kövezett út építése érdekében.

¹³⁶ MNL OL P 1073 1/d 4. k., 112v. Választmányi ülés (A választmány augusztusi közgyűlésére írt jelentése), 1846. júl. 29.

¹³⁷ Hetilap, 1846. aug. 14. 1079–1081.

¹³⁸ Hetilap, 1846. aug. 11. 1063.

kiállítóikat.¹³⁹ Ahogy a felszólításból is kiderült, mind a termekben, mind a jegyzékben iparágankénti bontást terveztek kialakítani, ám a tárgyjegyzéket látva úgy tűnik, a megvalósítás során – talán a késedelmes beküldés, valamint az iparágak aránytalansága miatt – ennek maradéktalan kivitelezéséről lemondtak.

A bírálatok az 1843-as „vezérutasítások” szerint történtek,¹⁴⁰ a díjbíráló bizottság elnöke ismét Kossuth Lajos volt.¹⁴¹ A bírálat zavartalan lebonyolítása miatt a nyitva tartás utolsó napjaiban a kiállítás csak délután fogadta a látogatókat.¹⁴² 1846 októberére megszülettek az eredmények.¹⁴³

A kiállításon végül 541 kiállító szerepelt.¹⁴⁴ A szeptember 13-i zárásig 22 183 látogató érkezett. A kiállítók és érdeklődők száma tehát hozzávetőleg megkétszereződött a korábbiakhoz képest. A belépőkből 3 697 forint 10 krajcár, a tárgyjegyzék eladásából 780 forint 40 krajcár folyt be, eszerint a bevétel 4 477 forint 50 krajcár volt. A Nemzeti Múzeum felszerelésére 1 700 forintot költöttek, a felügyelő és segédzemélyzetnek 40 napon át napi 30 forintot fizettek, a nyomtatott hirdetések több száz forintba kerültek. A még hátralévő díjazás költségeit hozzávetőleg 2 000 forintra becsülték.¹⁴⁵ Eszerint a kirendelt 1 000 forint és a bevételek egy kevéssel meghaladták a kiadásokat. 1846 októberében egy egyesületi ülésen el is hangzott, hogy a kiállítás bevételei és a kirendelt 1 000 forint tökéletesen fedezik a költségeket.¹⁴⁶

Az egyesület a kiállítás ideje alatt vállalta a kiállított termékek eladásának lebonyolítását is. Erről tanúskodnak levéltári anyagban megőrzött eladási lajstromok, kimutatások, amelyeken szerepel az eladás dátuma, az érintett kiállító neve s a befolyt

---

¹³⁹ Tárgyjegyzék az 1846dikévi iparműkiállításához. Pest. 1843. A tárgyjegyzékben nyomon követhetőek a későbbi beküldések: több részletben utólag a lajstromhoz toldva, a függelékben szerepelnek.

¹⁴⁰ MNL OL P 1073 1/d 4. k., 88v. Választmányi ülés, 1846. júl. 10.

¹⁴¹ MNL OL P 1073 1/d 4. k., 94v–96r. Választmányi ülés, 1846. júl. 29.

¹⁴² Hetilap, 1846. szept. 11. 1207.

¹⁴³ Hetilap, 1846. okt. 9. 1345–1346.; ill. okt. 13. 1354–1361.

¹⁴⁴ Hetilap, 1846. okt. 9. 1345–1346.

¹⁴⁵ Hetilap, 1846. szept. 15. 1222.

¹⁴⁶ MNL OL P 1073 1/d 4. k., 124r–124v. Választmányi ülés, 1846. okt. 30.

összeg. Bár az eladások pontos végösszege nem rekonstruálható az iratok alapján, de elmondható, hogy több ezer forint értékben történtek eladások. Hogy milyen jellegű áruk találtak vásárlóra, arra az eladó kiállítók nevének felsorolásából lehet következtetni. A legkülönbözőbb termékek keltek el, többek közt porcelánok, textíliák, bőrök, lábbelik, bútorok, hangszerek, alkoholos italok. A nevek közt szerepelnek nevesebb iparosok is, mint Fischer Mór vagy Valero Antal, illetve kevésbé ismertek is.¹⁴⁷ A lajstromok alapján tehát sokaknak hozott hasznot a szereplés.

Számosan pedig a zsűri elismerésével gazdagodtak. A díjak átadására ez esetben is éves késéssel 1847. július 13-án, ugyancsak a pesti megyeház nagytermében került sor.¹⁴⁸ A jutalmak rendszere átalakult, az arany- és ezüstérmek közt fokozatokat vezettek be, így nagy és kis arany-, illetve ezüstérmeket is odaítéltek. A díjkiosztó ünnepségen végül összesen 21 nagy és 28 kis arany, 45 nagy és 35 kis ezüst, valamint 56 bronz emlékpénz került kiosztásra. Dicsérő oklevelet 81 kiállító kapott, „méltányló említésben” pedig 17 résztvevő részesült.¹⁴⁹ Ez évben tehát összesen 283 elismerést osztottak ki. A jutalmak nagy számával az egyesület egyrészt motiválni kívánta az iparosokat, másrészt a jutalmakkal igazolta a hazai ipar haladását a korábbi kiállításokhoz képest, hiszen többen mutattak fejlődést, s érdemelték ki ezáltal elismerést.

A kiállítási sorsjáték jóval a zárás után fejeződött be. A kiállítás ideje alatt 5 161 sorsjegy kelt el a helyszínen, 1 706 pedig vidéken.¹⁵⁰ A sorsolást novemberre tervezték, s annak napjáig árulták a jegyeket a pesti, budai és vidéki „ügybarátok” által.¹⁵¹ A Nemzeti Múzeumban november 26-tól ismét kiállították a nyereményeket, s november

---

¹⁴⁷ Lásd MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 7r-8v. Az 1846. évi iparműkiállításán eladott és kifizetett áruk összegének kimutatása.; Uo. 73r-73v., 76r., 77r., 86r., 87r. Az eladásokból származó bevételek napi vagy több napi, összevont könyvelése.

¹⁴⁸ Hetilap, 1847. jún. 4. 717.; jún. 15. 770.; ill. jún. 18. 777–783.

¹⁴⁹ Hetilap, 1846. okt. 13. 1354–1361.

¹⁵⁰ Hetilap, 1846. szept. 15. 1226.

¹⁵¹ Hetilap, 1846. okt. 6. 1331–1332.

29-én az ugyanott rendezett sorsoláson 224 nyereményt sorsoltak ki 14 091 forint 44 krajcár értékben.¹⁵² Eszerint az egy forintos sorsjegyekből végül több mint 14 000 darab kelt el. A látogatószámhoz viszonyítva azt mondhatnánk, hogy a látogatók hozzávetőleg kétharmada vásárolt sorsjegyet, ám a fenti adatok azt mutatják, hogy a nyitva tartás idején a látogatóknak csak körülbelül a negyede költött erre. Ennek oka talán a sorsjegyek magasabb ára volt, s úgy tűnik, a zárás után az eladást vállaló „ügybarátok” révén kelt el mégis nagyszámú sorsjegy, vélhetően a tehetősebbek között. Bár a befolyt összeg elég magas volt, ez esetben a kiállítók kevesebb mint felének biztosítottak eladást a sorsjáték révén, s a sorsjegyek közül is csak körülbelül minden 62. nyert. Az első 24 díjat igen magas költségen vásárolták meg: ezek 11 070 forintba kerültek, míg a további nyereményekre csak valamivel több mint 3 000 forint jutott. Bár a sorsjátékon a korábbiakhoz képest magasabb összegben és több terméket sorsoltak ki, úgy tűnik, hogy – talán az előre megrendelt nagy értékű főnyeremények miatt – ez évben mind a kiállítók, mind a sorsjeggyel rendelkezők esélyei kisebbek voltak a bevételre, illetve a nyereményre.

Az 1846-os kiállítás lényegében sikerrel zárult, s az első kiállítás óta eltelt néhány évben a kiállítási forma olyannyira része lett az egyesület eszköztárának, hogy egyéb tevékenységeihez kapcsolódóan is rendezett kisebb tárlatokat az országos iparműkiállításokon felül. Így 1846. október 11-én az egyesületi rajziskola állított ki az egyesület termeiben, ahova ingyen ellátogathattak az érdeklődők. 33 különféle mesterséget űző (asztalos, lakatos, üveges, képfaragó, ács, gombkötő, kőműves, bádogos) iparos vagy tanuló 87 szabadkézi, 48 építészeti, 2 „kézműi” és 21 arcrajzát mutatták be. A bírálattal az egyesület építészeti szakosztályát bízták meg. A kiállítást egy szerényebb díjkiosztó ünnepély zárta le, amelyet az egyesületi aligazgató, Wargha István nyitott meg, s amelyen az egyesületi rajziskola oktatója, Glembay Károly

---

¹⁵² Hetilap, 1846. nov. 27. 1574.; ill. dec. 4. 1600–1606.

mondott beszédet. Végül 18 kitüntetést osztottak ki, a pénzbeli és egyéb kisebb jutalmak „ügybarátok” felajánlásaiból származtak. Az első díjat egy tanuló nyerte portrérájával.¹⁵³ A kiállítást a következő évben is megrendezték.¹⁵⁴

1845-ben a *Hetilap* mint követendő példát említette a Lipcsében rendezett mesterinas-kiállítást.¹⁵⁵ 1847 pünkösdjén az Iparegyesület is lehetővé tette a mesterinasok bemutatkozását, s elhatározta ennek a későbbiekben történő évenkénti megismétlését. E kiállítások számára külön szabályzat készült. 1847-ben a 27 résztvevő munkái ugyancsak az egyesületi szálláson kaptak helyet. A július 4-i díjkiosztón 17 kiállítót ismertek el, a jutalmakat pedig ismét pesti polgárok ajánlották fel.¹⁵⁶

A kiállítások mérlege

Végigkísérve a három iparműkiállítás megvalósulását, elmondhatjuk, hogy az Iparegyesület az 1840-es években – pontosabban 1842 és 1846 között – rutint szerzett a rendezés terén. A forrásokat áttekintve kitűnik néhány fontosabb szereplő a kiállítások körül.

Kiemelendő Kossuth Lajos tevékenysége, aki választmányi aligazgatóként, majd igazgatóként, a rendezéssel megbízott alválasztmányok elnökeként, a választmányi és kiállítási bizottmányi ülések aktív résztvevőjeként és legtöbbször elnökeként irányította a kiállítási munkálatokat. Az első két kiállítás esetében a *Pesti Hirlap* szerkesztőjeként nagyban segítette a kiállítások megvalósulását, népszerűsítését. Nevéhez fűződik az 1842-es kiállítási jelentés összeállítása. A *Honderü*

---

¹⁵³ *Hetilap*, 1846. okt. 13. 1362.; nov. 3. 1452–1453.; ill. nov. 13. 1508–510.

¹⁵⁴ *Hetilap*, 1847. okt. 5. 1283.; okt. 8. 1293–1294.; ill. 1847. nov. 5. 1427–1430.

¹⁵⁵ *Hetilap*, 1845. szept. 19. 797.

¹⁵⁶ *Hetilap*, 1847. jan. 22. 99–102. Ugyanitt szerepel a kiállítás, valamint a díjazás szabályzata. *Hetilap*, 1847. máj. 11. 611–612., máj. 28. 681–684., ill. júl. 9. 873–878.

és *Pesti Hirlap* 1843-as nézeteltérése ugyancsak vezető szerepét igazolja. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint többször ő gördítette előre a kiállítási ügyeket, így például az 1846-os tárlat esetében a Wiener Jakabbal való megegyezést a sorsjáték első díjairól, vagy a helyszín felszereléséről.¹⁵⁷ A díjbíráló bizottságok tagjaként és elnökeként befolyással bírt a bírálatok menetére, eredményeire.

Az első két kiállítás kapcsán említendő Landerer Lajos neve is. Az egyesületi névsor szerint 1842-ben lépett a tagok sorába, és 1844-ig fizette az ezzel járó költségeket.¹⁵⁸ Az egyesület egyéb ügyei kapcsán ritkán találkozni nevével, a kiállítások terén azonban igen tevékeny volt: vállalta a tárgyak átvételét, raktározását s a további teendőket. Több forrás kifejezetten úgy említi, mint kiállítási rendezőt.¹⁵⁹ Az egyesület az alapítását követő első években elsősorban Landerer Kossuth szerkesztette *Pesti Hirlapjának* segítségével tudta megszólítani a közvéleményt. Ezen kívül Landerer nyomdája rendelkezésre állt például a kiállítási kiadványok vagy az elismerő oklevelek elkészítésekor is. Nála került nyomtatásra az első két kiállítás tárgyjegyzéke és a Kossuth által szerkesztett tudósítás is. Bár több lap – többek közt a *Világ*, a *Honderü*, a *Budapesti Hiradó* – is közölt hosszabb-rövidebb információkat az Iparegyesület működéséről és a kiállításokról, magától értetődően a *Pesti Hirlapnak* volt a legfontosabb szerepe, amíg Kossuth szerkesztői helyét 1844-ben át nem vette Szalay László.¹⁶⁰ Ezt követően 1845 áprilisában a *Hetilap* megindításával szerzett saját fórumot az egyesület. Az egyesület és Landerer útjai szétváltak, nevének ezt követően nincs túl sok nyoma az egyesület történetében azon felül, hogy az 1845-ös és 1846-os választmányi üléseken többször előkerült a vád, hogy nem számolt el megfelelően az

¹⁵⁷ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 127r–129r. Iparműkiállítási bizottmány ülése, 1846. febr. 26.

¹⁵⁸ Az Iparegyesület résztvevőinek névsora i. m. 20.

¹⁵⁹ A *Világ* olvasóit tudósító Ney sorai szerint „a tárgyak elrendezésében Landerer könyvnyomató úr fáradozott”. *Világ*, 1842. szept. 17. 608.; MNL OL P 1073 1/a 1. k., 69v. Választmányi ülés, 1843. máj. 19.; Uo. 70v. Választmányi ülés, 1843. jún. 12.; Uo. 36. t., 16. cs., 338. Felszólítás a gyárnokokhoz és kézművesekhez az iparműkiállítás iránt; *Honderü*, 1843. szept. 16. 352.

¹⁶⁰ *Pesti Hirlap*, 1844. júl. 4. 451.

1843-as kiállítás során, s emiatt újra és újra pénztári vizsgálatokra, valamint számonkérésre került sor.¹⁶¹

1843-tól kezdve meghatározó volt Csanády Ferenc jegyző munkája. Az egyesület alapszabályai szerint feladata a különféle ülések jegyzőkönyveinek vezetése, az egyesület írásbeli tevékenységének folytatása és írásos dokumentumainak őrzése volt.¹⁶² Így a tárlatok kapcsán ő bonyolította az egyesület levelezését, fogalmazta az egyesülettel és kiállításokkal kapcsolatos hírlapi tudósításokat, a részvételre vagy látogatásra történő felhívásokat, s intézte a kiállítókkal való kapcsolattartást. 1845-ben és 1846-ban a szervező és előkészítő munka még inkább meghatározó szereplőjeként tűnik fel, mintha további feladatok kerültek volna hatáskörébe. 1845-ben például a kiállítási ügyek haladása érdekében utasította a pénztárnokot, hogy a következő napi választmányi gyűlésre az előzetes – kártérítésre, felszerelésre, őrszemélyzetre vonatkozó – kalkuláció elkészítéséhez gyűjtse össze a korábbi tárlatok szükségleteit, eredményeit, pénzügyi adatait.¹⁶³ 1846-ban többtagú „irdai személyzet” munkáját irányította, akiket távollétében arra is utasított, hogy ellenőrizzék Wiener Jakabot, halad-e a munkákkal, s szüksége van-e valamire.¹⁶⁴

A folyamat tehát akként rekonstruálható, hogy az egyesület által kezdetekkor elhatározott tárlatok szervezésének irányítása elsősorban Kossuth kezében összpontosult. A döntések meghozatalában, a részletek kidolgozásában a gyűlések rendszeres résztvevői, különösen pedig a kiállítási alválasztmányok vettek részt. A megvalósításról, a gyakorlati kivitelezésről különösen az első két tárlat esetében

---

¹⁶¹ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 47r–47v. Választmányi ülés, 1845. febr. 21.; Uo. 1/d 4. k., 31r–32v. Választmányi ülés, 1846. febr. 20.

¹⁶² Az Iparegyesület szabályai és az 1842-ik év végeig aláírt résztvevőinek névsora. Pest. 1843. 10.

¹⁶³ MNL OL P 1073 37. tétel 1846. Iparműkiállítás előkészítő iratai (a továbbiakban 37. t.) 17. cs., 29r–29v., Csanády levele Ruttkayhoz a kiállítási költségek, Landerer számadásai és Pály József kölcsöne iránt, 1845. szept. 11.

¹⁶⁴ MNL OL P 1073 38. t., 17. cs., 9r–9v., Csanády utasítása az irodai személyzet számára a kiállítás előkészítése ügyében, 1846. jún. 23.

keveset tudni. 1842-ben az úttörő munkát Kossuth végezhette a szervezés terén, 1843-ban nyomdokain már Csanády bonyolította a hivatalos ügyeket. A feladatok 1846-ra tovább sokasodtak, s Csanády és munkatársai igen kiterjedt levelezést folytattak, intézték a felszólításokat, hirdetések, a sorsjegyek terjesztését, s vezették a tárgyeladásokat. Az első két kiállítás kivitelezését Landerer és segítői végezték, majd 1846-ban új megoldásként egy külső megbízott, Wiener Jakab bonyolította le.

A politikai törekvések és az iparegyesületi – és általában az egyleti – tevékenység és egybefonódása ismert. Nem véletlen, hogy az Iparegyesület tagjai sorában lényegében megtaláljuk a korszak minden jelentős és ismert politikusát. S nem véletlen az sem, hogy Landerer is itt volt, nem pusztán tagként, hanem az egyesület egyik első és fontos, Kossuth által szervezett megmozdulásánál. Miközben némely befolyásos politikus talán csak azért lépett be egyesületbe, hogy ezzel is jelképesen a reformtörekvések mögé álljon, s egy további téren igyekezzen a célok felé haladni, addig mások számára az egyesületi munka lehetett a létra személyes célok, karrier felé.

A személyi apparátus ismertetésekor érdemes említeni ennek egy példáját, Wargha István esetét, aki utóbb az elrejtett koronaékszerek helyének leleplezője és a császári titkosrendőrség informátora lett, s akinek életútját Deák Ágnes rekonstruálta 2010-es könyvében.¹⁶⁵ Wargha 1843-ban lépett az Iparegyesület tagjai közé,¹⁶⁶ és rövid időn belül annak vezetői között találjuk. 1845 augusztusában, amikor Kossuth Lajos választmányi igazgató lett, helyébe lépett a választmányi aligazgatói poszton.¹⁶⁷ 1845 novemberétől Kossuth ellenőrzése mellett ő szerkesztette a *Hetilapot*.¹⁶⁸ Deák Ágnes szerint a reformkori liberális mozgalom híveként, a kisdédóvó mozgalom aktív munkásként társadalmi pozíciója és anyagi lehetőségei miatt Wargha előtt nem állt

---

¹⁶⁵ Deák Ágnes: A koronás Wargha. Egy kettős ügynök Kossuth és a császári titkosrendőrség szolgálatában. Budapest. 2010.

¹⁶⁶ Az Iparegyesület résztvevőinek névsora i. m. 42.

¹⁶⁷ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 161v. Választmányi ülés, 1845. aug. 24.

¹⁶⁸ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 244r–247r. Választmányi ülés, 1845. nov. 28.

önálló politikai karrier lehetősége. Ám iparegyesületi pályafutása révén Kossuth „táskahordozójává” lett, majd pedig az iparegyesületi szintén túl tovább követte Kossuthot, s így juthatott álláshoz 1848-ban a király személye körüli minisztériumban.¹⁶⁹

Visszakanyarodva a kiállításokhoz, azok növekvő népszerűségét jelzi, hogy vidéken is egyértelműen élénkült a kiállítási kedv. Nagyszében 1843-ban 88, 1844-ben 74 résztvevővel rendezett tárlatot. 1844-ben Kolozsváron nőipari készítményeket mutattak be.¹⁷⁰ 1846-ban Kassa, Eperjes és Győr rendezett iparműkiállítást.¹⁷¹ A győriek egyébként 1846-ban tervbe vették, hogy a későbbiekben évenként szerveznek kiállítást, s a pesti kiállítások éveiben pedig az arra érdemes készítményeket elküldik az országos tárlatra. 1847-re női kézimunkákat terveztek kiállítani, 1848-ban pedig állatokat és „nyers természetmennyeket”.¹⁷² 1847-ben Nagyvárad, Kolozsvár, Miskolc és Pozsony készült kiállítást tartani.¹⁷³

Az Iparegyesület eleinte rossz szemmel nézte a vidéki tárlatokat, mondván azok az országos kiállítások kárára lesznek, esetleges kisszerűségükkel ronthatják azok hitelét.¹⁷⁴ A vidéki kiállítóknak nem lesz érdeke, vagy nem marad ereje az országos tárlatokon is szerepelni. A *Hetilap* példaként utalt rá, hogy az iparosok nem vesznek részt az országos tárlaton, ha vidékieket is rendeznek, mint az erdélyiek esetében 1843-ban a Szászföldön.¹⁷⁵ Ám mivel gátolni nem tudta az egyesület, végül inkább befolyásával igyekezett alakítani ezeket a vidéki tárlatokat.¹⁷⁶ Az egyesület

¹⁶⁹ Deák Á.: A koronás Wargha i. m. 7–11., 63–82.

¹⁷⁰ Gelléri M.: A kiállítások története i. m. 142–143.

¹⁷¹ *Hetilap*, 1846. júl. 17. 951–954.; ill. szept. 11. 1213–1221.;

¹⁷² *Hetilap*, 1846. jún. 2. 754–755.; ill. júl. 17. 951–954.

¹⁷³ MNL OL P 1073 1/d 4. k., 118r. Választmányi ülés (A választmány augusztusi közgyűlésére írt jelentése), 1846. júl. 29.; Uo. 169v. Közgyűlés, 1846. aug. 18.

¹⁷⁴ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 45r. Választmányi ülés, 1845. febr. 14.

¹⁷⁵ *Hetilap*, 1845. szept. 5. 743–745.

¹⁷⁶ MNL OL P 1073 1/d 4. k., 118r. Választmányi ülés (A választmány augusztusi közgyűlésére írt jelentése), 1846. júl. 29.

tevékenységének elismertségét jelzi, hogy a győri kiállítás rendezői az egyesülettől kértek kiállítási szabályzatot, majd bíráló bizottságot.¹⁷⁷ 1847-ben Sopron hasonlóan az egyesület mintájára és közreműködésére támaszkodott.¹⁷⁸

A kiállítási gyakorlat fejlődésére nézve tanulságul szolgálhat a kiállítások állandó elemei (a felszólítás, a bírálati szabályzatok, a jutalomosztás és a tárgyjegyzékek) alakulásának nyomon követése. A kiállítókkal szemben támasztott feltételek tekintetében elmondható, hogy azokat folyamatosan célszerűbbé tették, s törekedtek a minél gördülékenyebb megvalósítás irányába. A határidőket azonban a gyakorlat általában felülírta.

A bírálat rendszere 1842-ben még igen kezdetleges volt. 1843-ban és 1846-ban már egy „vezérutasítás” irányította a bírálókat, ám ez nem jelentett garanciát a szakszerűsége és a részrehajlás kiküszöbölésére. Az első két kiállítás esetében a választmány gondoskodott a bírálókról, tehát az egyesületi tagok ismeretségei, tájékozottsága határozta meg a szakszerűség mértékét. 1846-ban a szakértőkkel kiegészült szakosztályok látták el ezt a feladatot, így az ítélet szakszerűbbé vált, ám ugyancsak jórészt az egyesületi tagoktól függött. A bírálat kettős rendszerének célszerűsége is megkérdőjelezhető. Hiszen az elvileg szakértő műbírák kiszűrték a jelesebb cikkeket és véleményt adtak a díjazásra nézve, ám a jutalmakról mégis a választmányi tagokból kijelölt – nem feltétlen hozzáértő – díjbírák döntöttek. Ráadásul sok esetben egyesületi tagtársaik munkái felett ítéleztek, s a bírálat során a készítő, a beküldő kiléte nem maradt rejtve. A díjazottak sorában számos egyesületi tag nevével találkozunk. 1846-ban például nagy ezüst érdempénzt nyert az egyesületi elnök, gróf Batthyány Lajos ikervári „selymészete”.¹⁷⁹

---

¹⁷⁷ MNL OL P 1073 1/c 3. k., 158v. Választmányi ülés, 1845. aug. 22.; Uo. 1/d 4. k., 79r–80r. Választmányi ülés, 1846. júl. 3.

¹⁷⁸ Gelléri M.: A kiállítások története i. m. 143.

¹⁷⁹ Lásd Hetilap, 1846. okt. 13. 1354–1361.

A jutalmazás rendszerére nézve szembeötlő az elismerések nagy száma. Mindhárom kiállítás esetében a résztvevők több mint fele érintve volt. A jutalomban való részesülés ösztönző lehetett az iparosok számára, a közönség felé pedig kifejezte a hazai ipar kiválóságát és fejlődését kiállításról kiállításra. A jutalmak növekvő száma kapcsán ugyanakkor érdemes megjegyezni, hogy ezzel épp a jelesebb kiállítók kiemelése szenvedett csorbát. A század második felében egyébként már megjelentek a bíráló hangok a jutalmak túl bőkezű osztogatása miatt.¹⁸⁰

Míg az 1842-es és 1843-as tárgyjegyzék rendszer nélkül sorolta a kiállítókat és cikkeiket, 1846-ban jelentős változás volt, hogy a jegyzék termenként haladt, sőt arra is találni utalásokat, hogy mi szerepelt a falakon s mi az asztalokon. Megfigyelhető a termék szerinti – ugyan nem következetesen végigvitt – tematikus igényű elrendezés, vagyis a szakágak szerinti beosztásra való törekvés. A jegyzék termenkénti beosztásának köszönhetően a kiállításnak egyben kalauzául is szolgálhatott.

A kiállítások sikere vizsgálható az egyesület, a kiállítók és a közönség szempontjából is. Az egyesület eredményességét a kiállítási statisztikák: a kiállító- és látogatószámok, valamint az anyagiak jelzik.¹⁸¹

	1842	1843	1846
Kiállítók száma	213	255	541
Látogatók száma	14 425	11 554	22 183

Előbbiek tekintetében a körülbelül két-három hónap alatt megvalósított első kiállításhoz képest a második nem mutatott különösebb haladást, a harmadik ellenben

¹⁸⁰ Gelléri M.: A kiállítások története i. m. 234.

¹⁸¹ A különböző források által ismerttetett adatok esetenként eltérnek egymástól.

nagyjából kétszeres kiállító- és látogatószámokat hozott. A kiadásokat és bevételeket illetően nincsenek részletes, mindenre kiterjedő adataink. A tárgyjegyzékek, belépőjegyek nyomtatása és egyéb nyomtatási és hirdetési költségek, a kiállítás berendezésére és őrszemélyzetre fordított összeg, az érdempénzek ára nem ismert az első kiállítások esetében. Az első kiállításról tudni lehet, hogy a kirendelt összeg és a bevételek éppen fedezték a kiadásokat. A harmadik kiállításról valamivel több kiderült: a kiadások ugyan meghaladták az 5 000 forintot, de a kirendelt összeg és a bevételek fedezték ezt, s néhány száz forint haszon is maradhatott.

Az eddig ismert adatokból úgy tűnik, a kiállítások bevételei fedezték a kiadásokat, a kirendelt 500, majd 1 000 forintos összeg pedig nem jelentett vállalhatatlan terhet az egyesületnek. Ugyanakkor 1846-ra látszott, hogy a későbbiekben elégtelen lesz az 500 forint, ezért elhatározták, hogy minden évben elkülönítenek 500-500 forintot, hogy a kiállítási évre elegendő forrás álljon rendelkezésre. Eszerint az egyesület akár 1 500 forintos önrésszel is vállalta volna a következő kiállítás megrendezését.¹⁸²

Saját érdemét kiemelve állapította meg az egyesület, hogy míg az állami támogatással megvalósuló bécsi kiállítás 80 000 forintot is felemészített, addig az 1846-os pesti kiállítás nem követelt többet 1 000 forintnál az egyesulettől. A *Hetilap* ennek kapcsán fogalmazta meg, hogy „a semmivel semmiből teremtés mesterségét az egyesületek számára tartá fenn a népek istene.”¹⁸³

A legkevésbé talán az mérhető fel, hogy a kiállítások mennyiben hoztak hasznot a kiállítók számára. Az mindenképp látszik, hogy a kiállítások teret nyertek a korszakban, ami nem történt volna meg a részvételi hajlandóság nélkül. A pesti kiállítások ismétlődése, a vidékiek szaporodása is ezt igazolja, de a bécsi kiállításokon

---

¹⁸² MNL OL P 1073 1/d 4. k., 48r–52v. Választmányi ülés, 1846. márc. 13.; Uo. 114r. Választmányi ülés (A választmány augusztusi közgyűlésére írt jelentése), 1846. júl. 29.; Uo. 168v–169r. Közgyűlés, 1846. aug. 18.

¹⁸³ *Hetilap*, 1846. szept. 15. 1223.

is folyamatosan emelkedett a magyar résztvevők száma.¹⁸⁴ A tárlatok azonnali nyereséget is nyújthattak, hiszen egyben vásárként is működtek: a kiállítóknak lehetőségük volt a termékek eladására, illetve újabb megrendelések szerzésére. A szereplés, a tárgyjegyzékben esetleg címmel és árjegyzékkel együtt történő megjelenés, az esetleges díjazás – amelyben mindhárom iparműkiállítás esetében a kiállítóknak több mint fele részesült, s amelynek eredménye a lapokban is megjelent –, mind ismertséget hozhattak a készítőnek, és bizalmat kelthettek a vásárlókban. Egy-egy iparos kiállításról történő távolmaradásával a konkurencia nyerhetett teret, így ha nem is a konkrét haszon, de a lemaradás elkerülése is motiváló lehetett.

Hogy a kiállítók valóban hasznosnak vélték-e a szereplést, az felmérhető abból is, hogy rászánták-e magukat az újbóli részvételre. Ezt persze számos tényező befolyásolhatta, így a korábbi jutalommal, eredménnyel történő elégedettség vagy épp elégedetlenség, a készítő aktuális lefoglaltsága, anyagi lehetőségei, esetleg egy másik – vidéki vagy a bécsi kiállításra – történő összpontosítás. Mindenesetre megfigyelhető, hogy többen újra és újra kiállítottak, nem csupán Pesten, de akár Bécsben is. Csak ismertebb neveket említve, de a pesti kiállítások résztvevői és díjazottai voltak Valero Antal pesti selyemgyára, báró Vay Miklós debreceni salétromgyára, Fischer Mór herendi porcelángyára. Ugyanakkor – különösen az egyesületi tagok, vagy az egyesület céljait méltányoló módosabb, már sikeres üzlettel bíró – kiállítók esetében felmerülhet az a szempont is, hogy szereplésükkel részint talán csak a kiállítás sikeréhez igyekeztek hozzájárulni, s az egyesületi törekvések mellé állásukat juttatták így kifejezésre.

A kiállítás sikerének mérlegelésekor a közönségről tudjuk meg a legkevesebbet. Számos lap tájékoztatta olvasóit a kiállításokról, tehát a különféle lapok előfizetői számához mérten széles körbe jutott el a kiállítások híre, időpontja, nyitva tartása, a

---

¹⁸⁴ 1835-ben 8, 1839-ben 14, 1845-ben pedig már 37 magyarországi, továbbá 14 erdélyi kiállító szerepelt Bécsben. *Ráth K.*: A magyar iparkiadítások i. m. 7.; *Hetilap*, 1845. jún. 24. 396.

belépők árai, s néhány említésre kerülő kiállító neve. Hogy a tárlatokat minél többen tekinthessék meg, az egyesület igyekezett a nyári vásár idejéhez igazítani azokat. Ezen felül vasárnaponként kedvezményes, 4 krajcáros belépővel próbálták az alsóbb rétegek számára is elérhetővé tenni a látogatást. Az első kiállítás alatt a *Világ* arról számolt be olvasóinak, hogy míg hétköznapokon 500-600, addig vasárnaponként akár 1 000-nél is több látogató érkezik.¹⁸⁵ Mindhárom kiállítás hozzávetőleg egy hónapon át tartott nyitva, ami a látogatószámok arányos összevetését teszi lehetővé. Az 1842-eshez (14 425 fő) képest 1843-ban eszerint visszaesett az érdeklődés (11 554 fő), 1846-ban viszont jelentősen növekedett (22 183 fő). Az adatok azonban nem adnak egészen pontos képet, hiszen a nem fizető látogatók és kísérőik száma nem követhető nyomon. Ezen kívül nem derül ki a látogatók összetétele sem, nem tudni, hogy az érdeklődők és az érintett iparosok, a kereskedők milyen arányban jelentek meg.

Hogy a kitűzött célokat tekintve sikeresnek mondhatók-e, s hazai iparnak mennyire adták hiteles képét a tárlatok, ennek megítélésére számos szempont merülhet fel: hogy mennyiben sikerült országos jelleget biztosítani, hogy az iparágak összességét lefedte-e a tárlat, hogy a kezdetleges és a fejlettebb formában működő iparosok egyformán képviselték-e magukat?

Azt mondhatjuk, a kiállítások semmiképp sem mutatták az iparnak országos képét, mivel a kiállítók tekintélyes része Pestről s néhány nagyobb városból küldött tárgyat. A *Hetilap* említette, hogy az 1843-as kiállításon a megyék, székek, kerületek, vidékek közül csak 20-nak a képviselői szerepeltek.¹⁸⁶ A *Budapesti Híradó* is épp erre az aránytalanságra hívta fel a figyelmet 1846-ban, miszerint 186 kiállító – a résztvevők nagy hányada – Pestről küldött be cikket.¹⁸⁷ Ezt indokolhatja az is, hogy a hírlapokban közzétett felszólítások, valamint az egyesületi ügy- és képviselők tevékenysége a

---

¹⁸⁵ *Világ*, 1842. szept. 17. 607.

¹⁸⁶ *Hetilap*, 1845. szept. 5. 743–745.

¹⁸⁷ *Budapesti Híradó*, 1846. szept. 4. 149.

félreesőbb helyeken élő, kevésbé ismert iparosokat nem vagy kevésbé érte el. Másrészt a kiállítandó tárgy elkészítése időt és pénzt vont el az iparostól, s e ráfordítás – ha a tárgy nem talált vevőre – a kiállítás bezárultáig nem térült meg. A hétköznapinál esetleg díszesebb kivitelben készülők, drágább cikkek későbbi kelendőse is bizonytalan volt. A szállítási nehézségek is távol tarthattak némelyeket, s az egyesület egyébként épp azért ragaszkodott a kiállításoknak a pesti vásárok idejéhez való igazításához, hogy a kiállítók helyzetét könnyítsék ebben a tekintetben.

Az egyes iparágak hazai elterjedtségére vonatkozóan a kiállítások adataiból kitűnik a vezető iparágak, így a textil- és annak feldolgozásával foglalkozó ágak, a vas- és gépgyártás és a vegyészet kiállítóinak magasabb száma. A tárlatokkal, pontosan az azokról elmaradókkal kapcsolatban többször fogalmazódott meg kritika. 1842-ben a *Világ* jelezte, hogy több ág teljes mértékben hiányzik.¹⁸⁸ Az iparágak terén mutatkozó hézagokat a *Hetilap* is bevallotta.¹⁸⁹

A tárgyjegyzékek szerint a kiállításokon szerepeltek nagyobb gyárak termékei, így többek közt selyem, papír, posztó, cukor; mesterek műhelyeiben készült bútorok, hangszerek, fegyverek; s egyszerűbb kézimunkák, hímzések is. A jutalmazásból az tűnik ki, hogy a magasabb kitüntetések főképp előbbieket kapták, míg utóbbiak inkább dicsérő oklevélben, méltányoló említésben részesültek.

Bár a kiállítások eredményességének, hatásának mértékét nem tudjuk pontosan meghatározni, további – akár egy-egy kiállító útját, egy-egy iparág haladását nyomon követő, akár átfogó technika- vagy művészettörténeti szempontú – kutatások természetesen jelentős mértékben árnyalhatják e képet.

Az Iparegyesület munkájával kapcsolatban többet elárulnak a levéltári források, még ha nem is derül fény minden részletre. A rövid idő alatt kialakított kiállítási gyakorlat kétségtelenül figyelemre méltó. Számos elem várt további javításra,

---

¹⁸⁸ Világ, 1842. szept. 17. 607.

¹⁸⁹ Hetilap, 1845. szept. 5. 743–745.

de mint láthattuk, kirajzolódik egy fejlődési folyamat. Ezzel együtt is felmerülhet a kérdés, hogy valóban olyan eredményesek voltak-e a kiállítások, mint ahogy a szervezők remélték, s arányos volt-e a szervezők és a résztvevők számára a kiállításokból származó – anyagi, kapcsolati, technikai ismeretbeli – haszon a ráfordított anyagiakkal és munkával. Ám az, hogy az első kiállítás létrejött, majd újabbak követték, már önmagában azt mutatja, hogy a társadalom egy tevékeny része mindenképp fontosnak vélte megvalósítani őket az ipar fejlesztése, s további politikai, gazdasági, társadalmi céljaik előmozdítása érdekében.

Az 1848–1849-es eseményeket követően az Iparegyesület átmenetileg megszűnt működni. A kiállítási forma ugyanakkor nem kopott ki a gyakorlatból, a gazdasági élet eszköztárának állandó részévé lett. A neoabszolútizmus idején főként kisebb, vidéki mezőgazdasági kiállítások s néhány iparkiállítás megrendezésére került csak sor. A kiegyezés után azonban új fejezet kezdődött a magyarországi kiállítások történetében. Miközben az 1870-es években vidéki városok szerveztek országos körű kiállításokat, addig az újjáalakult Iparegyesület hosszasan szötte egy nagy budapesti országos kiállítás terveit, amelynek megvalósítására végül 1885-ben került sor.¹⁹⁰

---

¹⁹⁰ Lásd *Gelléri M.*: A kiállítások története i. m. 149–194.

